

7 ЖОВТНЯ 2022 Р.

KHARKIV
INTERNATIONAL
LEGAL
FORUM | 4-7
OCTOBER

VI

ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ ТА ТЕЗ ПОВІДОМЛЕНЬ УЧАСНИКІВ
ПАНЕЛЬНОЇ ДИСКУСІЇ VI ХАРКІВСЬКОГО
МІЖНАРОДНОГО ЮРИДИЧНОГО ФОРУМУ

Продовольча безпека в умовах сучасних викликів: національно-правовий та міжнародний аспекти

**Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого**

Кафедра земельного та аграрного права

**ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В УМОВАХ
СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ:
НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ
ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ**

*Збірка матеріалів та тез доповідей
учасників Дискусійної панелі
VI Харківського міжнародного юридичного форуму
(м. Харків, 7 жовтня 2022 року)*

Харків
«Юрайт»
2022

Редакційна колегія:
д-р юрид. наук, проф. *Курман Т. В.*,
канд. юрид. наук, доц. *Станіславський В. П.*

Відповідальний за випуск:
канд. юрид. наук *Кондратенко Д. Ю.*

Продовольча безпека в умовах сучасних викликів: національно-правовий та міжнародний аспекти: збірка матеріалів та тез доповідей учасників Дискусійної панелі VI Харківського міжнародного юридичного форуму (м. Харків, 07 жовтня 2022 р.) / за ред. Т. В. Курман, В. П. Станіславського. Харків: Юрайт, 2022. 128 с.

ISBN 978-966-2740-26-8

Збірка містить матеріали виступів і тези доповідей учасників Дискусійної панелі «Продовольча безпека в умовах сучасних викликів: національно-правовий та міжнародний аспекти», що відбулась в рамках VI Харківського міжнародного юридичного форуму 07 жовтня 2022 року.

Збірку розраховано на широке коло читачів, зокрема, на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих юридичних навчальних закладів, фахівців у галузі права та всіх, хто цікавиться питаннями правового забезпечення продовольчої безпеки на національному та міжнародному рівнях в умовах сучасних викликів і загроз.

*Матеріали викладено в авторській редакції.
Відповідальність за їхню якість, достовірність,
відсутність текстових запозичень, несуть автори.*

ISBN 978-966-2740-26-8

УДК 349.42
© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2022
© «Юрайт», оформлення, 2022

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	7
Ахтирченко О. М., Корнієнко Г. С. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ АГРОБІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	9
Бакай Ю. Ю. ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ГРАНТОВОГО ФІНАНСУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ	13
Батигіна О. М. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	17
Гафурова О. В. ЩОДО РОЛІ АГРАРНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	21
Гордєєв В. І. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ РИБНИЦТВА ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ.....	24
Гоштинар С. Л. АГРОЕКОЛОГІЯ – ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	29
Данілік Д. М. ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ТА ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	33

Єрмоленко В. М. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ФЕРМЕРИЗАЦІЇ ЯК ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	37
Зилюк Н. Ю. ЕКСПОРТ УКРАЇНСЬКОЇ АГРОПРОДУКЦІЇ. ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ	41
Ковач Б. Л. ДО ПИТАННЯ ПРО ДОПОМОГУ КАНАДИ В СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	47
Ковтун О. М. ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ ПРОДОВОЛЬЧІЙ ТА ЕКОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ, ВИКЛИКАНІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ	49
Кондратенко Д. Ю. ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК ГОЛОВНИЙ ВЕКТОР ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	54
Кулинич П. Ф. ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДУ ВОЄННОГО СТАНУ	58
Курман Т. В. ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ВОЄННОГО СТАНУ	64

Лісова Т. В. ЯКІСНИЙ СТАН ЗЕМЕЛЬ – ОСНОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	69
Покальчук М. Ю. ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	72
Рибалко К. В. ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖГЕОКАДАСТРУ В РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	76
Савельєва О. М. ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: ДОСВІД УКРАЇНИ	82
Станіславський В. П. ПРОДОВОЛЬЧА ТА ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА: ПРАВОВІ РЕАЛІЇ ВЗАЄМОДІЇ	86
Стрельник В. В. ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК ПРІОРИТЕТ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	91
Тищенко Н. П., Меше О. П. БАНКРУТСТВО ЯК ЗЕЛЕНИЙ КОРИДОР ДЛЯ АГРАРІЇВ.....	94
Туєва О. М. ДО ПИТАННЯ ПРО НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	100
Уркевич В. Ю. СТАЛІСТЬ ОРЕНДНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ ТА НОВЕЛИ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	103

Хомінець С. В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА ЯК ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	109
Шурук А. О. STATES AS SUBJECTS OF PARTIAL COMMON PROPERTY ON A LAND PLOT IN UKRAINE.....	113
Шарапова С. В. ОХОРОНА ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	115
Шульга М. В. ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	118
Яськів Б. А. РИНОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	121

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні друзі, колеги, спікери, учасники, гості, всі, хто долучився до роботи нашого заходу!

Ми щиро раді вас вітати з початком роботи Дискусійної панелі в рамках VI Харківського Міжнародного юридичного форуму, присвяченої такій вкрай актуальній тематиці, як «Продовольча безпека в умовах глобальних викликів: національно-правовий та міжнародний аспекти»!

Проведення Харківського Міжнародного юридичного форуму стало доброю традицією для нашого Університету, яка, ми впевнені, триватиме й надалі і яку ми вирішили не порушувати навіть у такий складний для всіх нас час. Щорічно цей Форум збирає не лише найкращих представників юридичної професії та науки, але й представників інших професійних сфер. І щорічно в рамках цього Форуму проводяться заходи з аграрно-правової тематики. Протягом минулих років в рамках Форуму проводилися заходи, присвячені проблемам протидії рейдерству в агросфері, алгоритмам захисту агробізнесу, інноваційних агростартапів в умовах сталого розвитку тощо. Знаковим є й той факт, що на I Харківському Міжнародному юридичному форумі, 6 років тому, темою нашої Панельної дискусії так само були питання продовольчої та екологічної безпеки в умовах глобалізації. Цьогоріч ми знов повертаємось до даної теми, яка в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності. І велика приємність для нас, що ця ініціатива щодо проведення Панельної дискусії саме з такої проблематики знов викликала вашу зацікавленість і професійний інтерес. Одночасно великою честю для нас є ваша присутність і участь у нашому заході! Сьогодні у нашій дискусії візьмуть участь представники юридичної науки, агробізнесу, органів Держгеокадастру, практикуючі юристи, адвокати, судді, патентні повірені, арбітражні керуючі тощо. Приємно бачити серед спікерів наших постійних друзів, які неодноразово брали участь у наших заходах, також ми раді вітати нових друзів нашого форуму!

Від імені ректорату Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, організаційного комітету Форуму, від кафедри земельного та аграрного права бажаємо активної і

плідної дискусії й сподіваємося на подальшу співпрацю у цій сфері!

*Спів організатори Дискусійної панелі
«Продовольча безпека в умовах глобальних викликів:
національно-правовий та міжнародний аспекти»:*

Тетяна Курман,
докторка юридичних наук, професорка,
Валерій Станіславський,
кандидат юридичних наук, доцент

Ахтирченко Олександр Миколайович

директор ПП «НК-Плюс»

Корнієнко Ганна Сергіївна

*д.ю.н., доцент, доцент кафедри
земельного та аграрного права*

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ АГРОБІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

До початку військового вторгнення на територію України аграрний сектор був рушієм економіки країни загалом. Експорт сільськогосподарської продукції надавав понад 40% усіх валютних надходжень, що випереджав навіть металургійну промисловість [1]. Останні роки Україна завжди входила у трійку світових лідерів виробників та експортерів сільськогосподарської продукції у країні ЄС поряд з такими країнами, як США, Бразилія та Велика Британія. За підрахунками Україна забезпечувала своєю сільськогосподарською продукцією понад 400 млн населення нашої планети [2].

З початком війни, з лютого 2022 року, майже вся територія сходу та півдня країни потерпає від постійних обстрілів, а деяка її частина, на жаль, тимчасово окупована. У цей складний час суспільство зіткнулося не тільки з проблемами власної безпеки, забезпечення армії, а й продовольчої безпеки як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Варто відзначити, що у перші дні агресор заблокував українські морські порти, через які переважно й здійснювалося транспортування сільськогосподарської продукції, що призвело до неможливості її своєчасного вивозу. Внаслідок цього на внутрішньому ринку виникла ситуація, коли пропозиція перевищила попит та відбулося стрімке падіння ціни на сільськогосподарську продукцію. Окрім проблеми зниження ціни на продукцію, аграрії зіткнулися зі стрімким підвищенням цін на паливно-мастильні матеріали, засоби захисту рослин, добрива, насіння тощо, оскільки ціни на матеріально-технічні ресурси, зокрема на посівний матеріал, переважно пов'язані

з курсом іноземних валют. Так, як приклад, можна навести наступні ціни: на добрива, які до початку війни коштували 6000 грн, а на сьогодні – це 40000 грн; дизпаливо коштувало 33 грн за літр, а під час весняної посівної кампанії ціна сягала 70 грн за літр. Водночас тонна соняшнику мала вартість 23000 грн, а у березні були пропозиції на рівні 8000-10000 грн за тонну. Тобто мова йде про великий диспаритет цін на продукцію сільського господарства та промисловості. Слід зазначити, що з такою проблемою зіткнулися сільськогосподарські товаровиробники на всій території країни, незважаючи на те, відбувалися там активні бойові дії чи ні.

Окремо варто звернути увагу на проблеми, що виникли у представників агробізнесу, які опинилися під окупацією чи в зоні активних бойових дій. Так, у Херсонській області припинили свою діяльність понад 60% сільськогосподарських підприємств. В аграріїв виникли проблеми з фінансовим забезпеченням, банки закрили кредитні лінії, а окупанти вимагають ставати на «облік» та проходити перереєстрацію. Російська окупаційна влада погрожує конфіскацією майна підприємцям, які не реєструються у створеній ними так званій «податковій» службі. Про це 20 серпня на своєму сайті повідомив Центр національного спротиву Сил спеціальних операцій Збройних сил України. Українські військові зазначили, що окупанти раніше розіслали підприємцям листи з вимогою стати на «облік». На підприємствах, що цього не зроблять, погрожували ввести так звану «адміністрацію» для зовнішнього управління. Тобто, фактично, погрожують відібрати бізнес [3]. Підприємства, які відмовляються від співробітництва з окупаційною владою, не мають можливості продати вирощену продукцію, що призводить до її псування та знищення. Відсутність фінансового забезпечення та погрози з боку окупантів змусили аграріїв відмовитися від проведення посівної кампанії.

Аграрні підприємства, які знаходяться в зоні активних бойових дій, зіткнулися з проблемою замінування полів. За попередніми підрахунками розмінування постраждалих територій оцінюється в 10 мільярдів доларів [4]. Слід звернути увагу і на пошкодження верхнього шару родючого ґрунту від воронок снарядів, на відтворення якого підуть десятки років.

Окремою проблемою є вивіз сільськогосподарської продукції із зони бойових дій. Варто відзначити, що, незважаючи на проблеми перевезення та зберігання зернових із зон бойових дій, у квітні на всій території України знову почали здійснювати габаритно-ваговий контроль. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань здійснення габаритно-вагового контролю» від 03.06.2021 р. передбачена суттєва адміністративна відповідальність у вигляді штрафів за порушення встановлених законодавством габаритно-вагових норм [5]. Незважаючи на те, що вивіз продукції дуже часто здійснюється під обстрілами, габаритно-ваговий контроль присутній навіть на тих дорогах, які забезпечують єдину можливість для порятунку врожаю. На наш погляд, на вантаж, який вивозиться із зони активних бойових дій, потрібно ввести мораторій на здійснення габаритно-вагового контролю.

У зв'язку з тим, що окупанти навмисно знищують інфраструктуру аграрного сектора, аграрії зіткнулися з проблемою нестачі складських приміщень, яку останнім часом намагаються вирішити шляхом закупівлі полімерних рукавів для зберігання сільськогосподарської продукції. Тут слід відмітити позитивні кроки з боку держави щодо звільнення цієї категорії товарів від оподаткування ввізним митом [6].

Агробізнес працює в складних умовах і постійно стикається з новими викликами, окрім зазначених вище. У цьому контексті варто акцентувати увагу на наступних проблемах. Мова йде про блокування податкових накладних, що призводить до того, що покупець втрачає можливість зменшити своє податкове зобов'язання на суму ПДВ, сплачену ним при купівлі товару. Запроваджена також складна процедура бронювання військовозобов'язаних працівників сільського господарства на період проведення сільськогосподарських робіт, яка передбачає надання цілого пакета документів, серед яких повинен бути договір на мобілізаційне замовлення.

Незважаючи на виклики, з якими зіткнувся агробізнес під час війни, він поступово починає працювати з урахуванням складних обставин. Сільськогосподарські підприємства переглядають норми внесення мінеральних добрив у бік зменшення, аналізують,

які культури можливо вирощувати з найменшими затратами тощо. Відповідно до прогнозів Інституту аграрної економіки цьогорічне виробництво зернових і зернобобових культур може знизитися на 30% порівняно з 2021 роком. Імовірно, зменшиться виробництво пшениці на 34%, ячменю – на 45%, кукурудзи – на 2%, але це не вплине на наповнення внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції [4].

І останнє, на що звертається увага, – це відсутність у бюджеті на 2023 рік коштів на державну підтримку сільського господарства. Зрозуміло, що в умовах жорстко обмеженого бюджету такий підхід з боку держави очікуваний. Отже, сільськогосподарським товаровиробникам варто розраховувати тільки на власні сили, а також можливу допомогу міжнародних партнерів.

Список використаних джерел:

1. У 2021 році Україна збільшила експорт агропродукції на 25%. URL: http://naas.gov.ua/newsukraine/?ELEMENT_ID=7433
2. Україна годує 400 млн людей у світі, - Мінагрополітики. URL: <https://kontrakty.ua/article/192239>
3. «Приходять люди зі зброєю» Що відбувається з бізнесом в окупації? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-fermery-okupatsiya-biznes/32016854.html>
4. Сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silske-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/>
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань здійснення габаритно-вагового контролю: Закон України від 03.06.2021 р. № 1534-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1534-20#Text>
6. Про внесення зміни до розділу XXI «Прикінцеві та перехідні положення» Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування ввезним митом товарів, що використовуються для забезпечення зберігання зернових та/або олійних культур: Закон України від 27.07.2022 р. № 2445-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2445-20#Text>

Бакай Юлія Юріївна

к.ю.н., асистент кафедри земельного та аграрного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ГРАНТОВОГО ФІНАНСУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

На сьогодні аграрний сектор України опинився в надскладній ситуації: налагоджені роками процеси були зруйновані повномасштабною війною, блокування морських портів призвело до ускладнення експорту сільськогосподарської продукції на світові ринки, знищені складські приміщення, сільськогосподарська техніка, матеріально-технічна база сприяли формуванню спекулятивних цін при викупі сільськогосподарської продукції у товаровиробників, обсяг краденого зерна, яке було вивезено з тимчасово окупованих територій, досяг понад 500 млн тон тощо. Саме тому цей сектор економіки як ніколи потребує запровадження дієвих механізмів, які допоможуть утримати діяльність вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників в умовах кризи.

У зв'язку з цим було прийнято низку важливих нормативно-правових актів насамперед для полегшення діяльності сільськогосподарських товаровиробників під час воєнного стану. Так, наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання грантів бізнесу» від 21 червня 2022 р. №738 було запроваджено Порядок надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу, Порядок надання грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства та Порядок надання грантів для створення або розвитку тепличного господарства [1].

Відповідно до зазначеного нормативно-правового акту, грантове фінансування здійснюється за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету, який згідно з Порядком використання коштів резервного фонду бюджету, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 р.

№415, формується для покриття непередбачених видатків, що не мають постійного характеру і не могли бути передбачені під час складання проекту бюджету [2].

Розпорядником бюджетних коштів є Міністерство економіки України, який через уповноважені банки, перелік яких затверджується Національним банком України, відповідно до договору про співробітництво між Міністерством аграрної політики та продовольства України, Міністерством економіки України та уповноваженим банком.

При цьому, отримувачами грантів є:

1) суб'єкти мікропідприємництва: фізичні особи – підприємці або юридичні особи, будь-якої організаційно-правової форми, які не відносяться до державного та комунального секторів економіки, середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн. євро, визначену за середньорічним курсом НБУ;

2) суб'єкти малого та середнього підприємництва: фізичні особи – підприємці – громадяни України та юридичні особи приватної форми власності, кінцевими бенефіціарними власниками яких є громадяни України, й які провадять свою діяльність у сфері вирощування сільськогосподарських культур на землях на праві власності та/або користуванні. Окрім того, відповідають критеріям, встановленим ч. 3 ст. 55 Господарського кодексу України, згідно з якою суб'єкти малого підприємництва це: фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці та юридичні особи будь-якої організаційно-правової форми, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн. євро, визначену середньорічним курсом НБУ. Та до суб'єктів середнього підприємництва відносять всіх суб'єктів господарювання, окрім юридичних осіб – суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 млн. євро, визначену за

середньорічним курсом НБУ, які вважаються суб'єктами великого підприємництва [3].

Грант у перекладі з англ. «grant» означає дар, пожертвування. Останніми роками цей фінансовий інструмент набуває масштабного розповсюдження у різних сферах життя. Гранти можуть надаватися у вигляді грошових коштів, майна, робіт та послуг, інтелектуальної власності тощо. Грантодавцями є державні органи, корпорації, міжнародні інституції, фонди та ін. Особливість цього фінансового інструменту, який відрізняється від інших є те, що гранти надаються на безоплатній, безпроцентній, безповоротній основі.

Варто зазначити, що на законодавчому рівні термін «грант» знайшов закріплення у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 р. №848-VIII, як фінансові чи інші ресурси, надані на безоплатній і безповоротній основі державою, юридичними, фізичними особами, у тому числі іноземними, та (або) міжнародними організаціями для розвитку матеріально-технічної бази для провадження наукової і науково-технічної діяльності, проведення конкретних фундаментальних та (або) прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок, зокрема на оплату праці наукових (науково-педагогічних) працівників у рамках їх виконання, за напрямками і на умовах, визначених надавачами гранту [4].

Згідно з Законом України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» від 6 березня 2003 р. №601-IV грант – це грошові кошти (фінансові ресурси), що надаються на безоплатній, безпроцентній і безповоротній основі суб'єктам господарювання та фізичним особам за результатами конкурсного відбору, для реалізації програм, проєктів, заходів а також для інституційної підтримки суб'єктів видавничої справи незалежно від форми власності [5].

У Законі України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. №2778-VI під грантом розуміється фінансові ресурси, що надаються на безповоротній основі суб'єкту, який провадить діяльність у сфері культури, для реалізації культурно-мистецького проєкту [6].

Окрім того, пп. 14.1.277-1 Податкового кодексу України містить термін бюджетний грант – цільова допомога у вигляді коштів або

майна, що надаються на безоплатній і безповоротній основі за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, міжнародної технічної допомоги для реалізації проекту або програми у сферах культури, туризму та у секторі креативних індустрій, спорту та інших гуманітарних сферах у порядку, встановленому законом [7].

Враховуючи викладене під грантом у сільському господарстві слід розуміти фінансові ресурси, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам за рахунок державного бюджету на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки певної галузі сільського господарства в рамках світової продовольчої кризи. Окрім того, вбачається доцільним внести зміни до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» та додати грант як один з видів державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Список використаних джерел:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання грантів бізнесу» від 21.06.2022 р. №738. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-п#n200>.

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів резервного фонду бюджету» від 29.03.2002 р. №415. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/415-2002-п#Text>.

3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n10>.

4. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. №848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

5. Закон України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» від 06.03.2003 р. №601-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-15#Text>.

6. Закон України «Про культуру» від 14.12.2010 р. №2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>.

7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. №2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n130>.

Батигіна Олена Михайлівна

к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного, екологічного та трудового права

*Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема гарантування аграрного виробництва у період воєнних викликів є тією сферою суспільного буття, що набуває особливої актуальності. Ведення на території України війни створило серйозні загрози у сфері виробничої діяльності та забезпечення продовольством не лише для населення нашої держави, але й багатьох інших держав. Отже, питання гарантування належного сільськогосподарського виробничого процесу на території України набуває глобального характеру.

Правове регулювання аграрної виробничої діяльності та її вплив та забезпечення продовольчої безпеки України аналізували у своїх наукових працях багато вітчизняних вчених, зокрема С.І. Бугера, В.М. Єрмоленко, В.П. Жушман, Ю.Ковальчук, Г.С.Корнієнко, Т.В.Курман, С.О.Лушпаєв, О.І.Менів, А.М.Статівка, О.М. Туєва, В.Ю. Уркевич, М.В. Шульга та ін. Але дослідження даного питання в умовах нових викликів та з огляду на необхідність підтримання виробничого процесу на належному рівні в умовах воєнного стану, є недостатнім.

З початку впровадження на території України воєнного стану прийнято низка законодавчих актів, спрямованих на забезпечення та підтримку безперешкодного, постійного та якісного виробництва сільськогосподарської продукції, оскільки саме виробництво є головною складовою продовольчої безпеки кожної країни.

Розглянемо основні заходи, які були запроваджені в Україні для стимулювання та гарантування можливості сільськогосподарським товаровиробникам здійснювати сільськогосподарську виробничу діяльність:

1. Для гарантування проведення посівної кампанії у необхідному для нашої країни обсязі українським товаровиробникам надано можливість отримати додаткову фінансову підтримку від держави, шляхом оформлення безвідсоткового кредиту за програмою «Доступні кредити 5-7-9%». [1] Аналогічний кредит запроваджений для сільськогосподарських товаровиробників для забезпечення збору врожаю у межах програми «Доступні кредити 5-7-9» [2]. У розвиток безповоротної фінансової підтримки сільськогосподарським товаровиробникам надаються гранти на створення або розвиток власного бізнесу у сфері садівництва, ягідництва, виноградарства та тепличного господарства [3].

2. Спрощено ряд процедур щодо використання землі для сільськогосподарського виробництва, зокрема:

- орендарями, суборендарями, емфітевтами, сервітуаріями за їх бажанням можна подовжити земельні відносини ще на один рік. Для цього не потрібне волевиявлення власника землі, не потрібне внесення відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, не потрібне фактичне підписання сторонами договорів [4];

- отримання земельної ділянки сільськогосподарського призначення строком на 1 рік є можливим без проведення земельних торгів та без реєстрації в Державному земельному кадастрі такої земельної ділянки [4];

- орендарям та суборендарям земельних ділянок сільськогосподарського призначення дозволено передавати строком до 1 року належне їм право оренди, суборенди іншій особі для використання земельної ділянки за цільовим призначенням без погодження із власником [4];

- формування земельних ділянок сільськогосподарського призначення здійснюється без внесення відомостей про таку земельну ділянку до Державного земельного кадастру, державної реєстрації та присвоєння їй кадастрового номера, тільки на підставі спрощеної технічної документації із землеустрою[4].

3. Встановлено спрощену процедуру реєстрації сільськогосподарської техніки [5].

4. Ухвалено антирейдерське законодавство, згідно якого правочини про розірвання договору оренди (суборенди) землі

сільськогосподарського призначення потребують попереднього схвалення загальними зборами учасників або іншим вищим органом юридичної особи (крім випадку, якщо статутом юридичної особи прямо передбачено, що такі правочини не є значними), за відсутності якого такі правочини будуть нікчемними [6].

5. Активізація моніторингу стану продовольчої безпеки та сільськогосподарської інфраструктури в цілому, зокрема проведення аналізу попиту та пропозиції на основні види сільськогосподарської продукції; визначення переліку основних товарів, що мають істотну соціальну значущість; регулювання граничних рівнів цін, торговельних надбавок, нормативів рентабельності на окремі види продукції, товарів і послуг, що мають істотну соціальну значущість. Визнано необхідність формування переліку підприємств, економічна спроможність яких відіграє важливу роль у функціонуванні агропромислового сектору в цілому, а також фінансування розширення, відновлення, будівництва підприємств, які здійснюють вирощування, виробництво та переробку сільськогосподарської продукції [7].

6. Звільнено від оподаткування ввезним митом товари, що використовуються для забезпечення зберігання, перевезення, завантаження і розвантаження зернових та/або олійних культур [8].

Підсумовуючи можемо зазначити, що продовольча безпека є одним із важливих елементів економічної політики держави, яка спрямовується перш за все на забезпечення стабільного виробництва продуктів харчування, доступності їх отримання та використання населенням відповідно до фізіологічних норм споживання. Гарантування та реалізація права на продовольчу безпеку залежить від ефективності організації виробництва сільськогосподарської продукції, яке має пріоритетне значення у формуванні продовольчих ресурсів держави, забезпеченні потреб населення продуктами харчування і сировиною для переробної промисловості. В умовах воєнного стану було прийнято ряд законодавчих актів спрямованих саме на підтримку сільськогосподарської виробничої діяльності на території України. На нашу думку, ефективність прийнятої нормативно-правової бази нівелюється або ж зменшується відсутністю дієвого, системного та цілісного підходу до регулювання агровиробничої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 р. № 274 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 та від 14 липня 2021 р. № 723» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274-2022-%D0%BF#Text>
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 р. № 312 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і 29» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2022-%D0%BF#Text>
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738 «Деякі питання надання грантів бізнесу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text>
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24.03.2022 р. № 2145-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку відомчої реєстрації та зняття з обліку тракторів, самохідних шасі, самохідних сільськогосподарських, дорожньо-будівельних і меліоративних машин, сільськогосподарської техніки, інших механізмів» від 12 квітня 2022 р. № 434 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/434-2022-%D0%BF#Text>
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству» від 12.05.2022 № 2255-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text>
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 29 квітня 2022 р. № 327-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2022-%D1%80#Text>
8. Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо деяких питань виконання глави 5 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 15.08.2022 № 2510-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2510-20#Text>

Гафурова Олена Вікторівна

*д.ю.н., професор, професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

ЩОДО РОЛІ АГРАРНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Наша країна традиційно виступає гарантом продовольчої безпеки для багатьох країн світу. Так, у 2021 році її внесок до світового продовольчого ринку був еквівалентним забезпеченню харчуванням близько 400 млн осіб [1]. Для запобігання виникненню загроз глобальній продовольчій безпеці, необхідним є забезпечення належного правового регулювання відносин в аграрній сфері, особливо тих, що стосуються сільськогосподарського виробництва, створення умов для його ефективного функціонування. З метою реалізації національних пріоритетів трансформації продовольчих систем країни на період до 2030 року, законодавством передбачається, зокрема, необхідність розробки проектів нормативно-правових актів, насамперед у сфері сільського господарства, з питань продовольчої безпеки, безпечності та якості харчових продуктів (п. 1 Указу Президента України від 7 лютого 2022 р. № 41/2022 «Питання національних пріоритетів трансформації продовольчих систем в Україні»). Відповідно, нагальною є підготовка висококваліфікованих фахівців, спроможних орієнтуватися у широкому колі аграрних правовідносин, приймати участь у законопроектній роботі і забезпеченні юридичного супроводження господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.

Якщо розглядати перспективи розвитку аграрного права як галузі права, науки і навчальної дисципліни, то у післявоєнний період першочергового вирішення потребуватимуть проблеми, пов'язані із подальшою відбудовою сільських територій, забезпеченням не тільки продовольчої, а й екологічної безпеки. Вказане безпосередньо впливатиме і на формування запитів

суспільства щодо підготовки відповідних спеціалістів, у т. ч., і аграрно-, земельно- та еколого правового спрямування. Крім того, залишається актуальним і питання забезпечення прав селян та визнання їх пріоритетної ролі в українському суспільстві. Зважаючи на те, що ця категорія населення є найменш захищеною у соціальному відношенні, 17 грудня 2018 р. на пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН було **схвалено** Декларацію ООН про права селян і інших осіб, які працюють в сільських районах [2]. Документ містить широкий перелік прав селян, включаючи громадянські, політичні, економічні і культурні. У **довісний період більшість цих прав в нашій країні не забезпечувалося державою, хоча і** гарантувалися Конституцією України. Це стосувалося, насамперед, доступу селян до *отримання медичних послуг, послуг у сфері культури, фізичної культури та спорту, безоплатної дошкільної та повної загальної середньої освіти; а також реалізації ними права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище. Війна тільки загострила ці проблеми. Їх вирішення також стане завданням для юристів-аграрників.*

Слід зазначити, що навіть спеціалісту досить важко розібратися в значному масиві нормативно-правових актів, що регулюють аграрні відносини. Адже, сучасне аграрне законодавство знаходиться у процесі трансформації, обумовленої такими об'єктивними чинниками як: підвищений вплив міжнародних нормативно-правових актів на його розвиток, а також необхідність його адаптації до законодавства ЄС. Відбувається постійне ускладнення і розширення системи аграрного законодавства України, що призводить, у т.ч., до формування нових інститутів цієї галузі права.

Застосування такого законодавства ускладняється і у зв'язку з його непослідовністю, нестабільністю та наявністю численних суперечностей і прогалин. Крім того, воно складається із значного масиву спеціальних нормативно-правових актів, які безпосередньо є джерелами аграрного права, і тих, які необхідно застосовувати у субсидіарному порядку.

На жаль, вже більше десяти років звичайною стала практика не включення аграрного права до переліку навчальних дисциплін, які можуть викладатися у відповідному ВУЗі, або ж заміни його

викладення навчальною дисципліною «земельне право». Проте, як слушно зазначала Я.З. Гаєцька-Колотило, враховуючи їх предмет, обидві навчальні дисципліни повинні бути обов'язковими для викладання студентам юридичних факультетів та вузів [3, с. 49]. Більше того, у бакалаврському [4] і магістерському [5] стандартах вищої юридичної освіти відсутні ці галузі права. Тому, вважаємо за необхідне підтримати думку В.М. Єрмоленка, що сьогодні є гостра потреба у приведенні чинних державних стандартів вищої юридичної освіти до об'єктивних вимог сучасного стану розвитку суспільних відносин через корегування змісту останніх [6, с. 19].

Таким чином, соціальна значущість аграрного права, його спрямованість на вирішення глобальних проблем людства, має сприяти підвищенню статусу юриста-аграрника, здатного відстоювати принцип верховенства права шляхом забезпечення належної реалізації і захисту інтересів усіх учасників аграрних правовідносин, і у першу чергу, сільського населення.

Враховуючи вищезазначене, а також необхідність вирішення проблем продовольчої та екологічної безпеки, післявоєнної відбудови сільських територій, забезпечення правового захисту селян у воєнний та післявоєнний період, вважаємо, що скорочення блоку аграрно-, земельно- та еколого- правових дисциплін може мати непоправні наслідки і розглядатися у якості злочинної недбалості. Більше того, реалії сьогодення вимагають винесення питання про необхідність включення вказаного блоку дисциплін до стандарту юридичної освіти.

Список використаних джерел:

1. Продовольча безпека громад під час війни: ключові тези. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15247>
2. UN rights chief welcomes new text to protect rights of peasants and other rural workers. URL: <https://news.un.org/en/story/2018/12/1028881>
3. Гаєцька – Колотило Я.З. Аграрне право: перспектива бути. Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матеріали Всеукраїнського круглого столу (25 травня 2012 р.): зб. наук. пр. За заг. ред. В.М. Єрмоленка, В.І. Курила, В.І. Семчика. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2012. С. 48-50.

4. Про затвердження стандарту вищої освіти спеціальності 081 Право для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 20 липня 2022 р. № 644. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/87071

5. Про затвердження стандарту вищої освіти спеціальності 081 Право для першого (магістерського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 20 липня 2022 р. № 643. URL: <https://law.chnu.edu.ua/mahisterskii-standart-081-pravo/>

6. Єрмоленко В.М. Стан і перспективи наукового, нормативно-правового та освітнього забезпечення продовольчої безпеки в Україні. Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної онлайн/офлайн конференції (м. Київ, 16 вересня 2022 р.). Київ : ТОВ «ПРІНТЕКО», 2022. С. 16-21.

Гордєєв Володимир Іванович

к.ю.н., доцент, доцент кафедри земельно-го та аграрного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ РИБНИЦТВА ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Продовольча безпека є складовою національної безпеки України та забезпечує економічну стабільність і політичну незалежність держави. Аграрний сектор є однією з найважливіших галузей економіки, який забезпечує виробництво сільськогосподарської продукції. До сільськогосподарської діяльності також належить розведення, утримання, вирощування, вилов прісноводної та морської риби, жаб, безхребетних, водоростей та інших гідробіонтів.

Російська агресія та розв'язання війни проти України на протязі більш семи місяців спричиняє значну шкоду довкіллю та водним об'єктам України. Одночасно пошкодження гідротехнічних споруд, дамб, гребель призводить до здійснення

неконтрольованого скиду води, а відповідно до загибелі водних живих ресурсів. Тому на наш погляд, в сучасних умовах потрібно звернути увагу на наступні проблеми здійснення рибництва та охорони рибних ресурсів.

По-перше, актуальним залишається проблема розрахунку розміру шкоди, яка спричинена водним та рибним ресурсам України. Постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 затверджений Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, яким закріплені основні показники, які мають бути оцінені при визначенні шкоди щодо певних напрямків [1]. Між тим відносно визначення шкоди, завданої рибним ресурсам (запасам) в Порядку не передбачений особливий напрямок. В пункті 11 Порядку розглядаються збитки, завдані водним ресурсам, як напрям, що включає забруднення, засмічення, вичерпання та інші дії щодо водних ресурсів, які можуть погіршити умови водопостачання, завдати шкоди здоров'ю людей, спричинити зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу.

Визначення такої шкоди та збитків здійснюється відповідно до методик, затверджених наказами Міндовкілля за поданням Держекоінспекції за погодженням з Мінреінтеграції. Так, наприклад, згідно інформації Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України внаслідок руйнування греблі та зниження рівня води в Оскільському водосховищі завдано шкоду водним живим ресурсам, яка, за обрахунками екоінспекторів, склала 288 млн гривень [2]. Одночасно фахівцями Державної екологічної інспекції у Донецькій області здійснено розрахунок розміру збитків, завданих державі внаслідок загибелі риби, який складає 883,7 млн гривень [3]. При цьому потрібно мати на увазі, що скид води, який відбувся при руйнуванні гідроспоруди Оскільського водосховища у весняний нерестовий період практично виключив нерестовий фонд з циклу природного відтворення рибних ресурсів. Розглядаючи такі випадки потрібно стверджувати, що розмір шкоди та збитків носить комплексний характер: завдано шкоди водним ресурсам; зруйновано екосистему водосховища; знищено цінні види риб та інші живі водні ресурси; знищено сотні кілометрів нерестовищ. А тому потрібно констатувати не тільки

про реальні збитки, але і про упущену вигоду (неoderжаний дохід), як різновид збитків.

По-друге, звертає увагу на себе питання щодо поновлення договорів оренди водних об'єктів державної власності для рибогосподарських потреб в період дії воєнного стану. Верховна Рада прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [4]. Головне призначення вказаного закону спрямоване на поновлення та укладення нових договорів оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення строком на один рік відповідно до встановленої процедури.

Проте питання поновлення раніше укладених договорів оренди водних об'єктів в комплексі з земельними ділянками водного фонду, строк яких закінчився в 2022 році, не вирішено на законодавчому рівні. На наш погляд, потрібно в нормативні акти внести зміни та передбачити автоматичне поновлення таких договорів також строком на один рік або на період дії воєнного стану в Україні з метою законного використання водних об'єктів для рибогосподарських потреб.

По-третє, виробництво продукції аквакультури забезпечує продовольчу безпеку держави. Тому звертаємо увагу на процедуру укладання нових договорів оренди водних об'єктів в Україні. Так, частинами 1-3 статті 85 ВК України передбачено, що порядок надання земель водного фонду в користування та припинення права користування ними встановлюється земельним законодавством.

Частина перша ст.134 ЗК України встановлює, що земельні ділянки державної чи комунальної власності або права на них (оренда, суперфіцій, емфітевіс), у тому числі з розташованими на них об'єктами нерухомого майна державної або комунальної власності, підлягають продажу окремими лотами на конкурентних засадах (на земельних торгах). При цьому згідно із ч. 2 ст.124 ЗК України передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється за результатами проведення земельних торгів, крім випадків, встановлених частинами другою, третьою статті 134 цього Кодексу.

Відповідно до частини 2 ст. 134 ЗК України не підлягають продажу на конкурентних засадах (земельних торгах) земельні ділянки державної чи комунальної власності або права на них у разі використання земельних ділянок для потреб, пов'язаних з користуванням надрами, та спеціального водокористування відповідно до отриманих дозволів.

З тексту вказаної правової норми не випливає, який конкретно дозвіл на спеціальне водокористування повинен мати суб'єкт, зацікавлений в отриманні водного об'єкта на умовах оренди у комплексі із земельною ділянкою без проведення земельних торгів для рибогосподарських потреб. Вказану правову норму можливо тлумачити у вузькому або ширшому розумінні.

На нашу думку, наявність будь-якого дозволу на спеціальне використання водного об'єкта, яким підтверджується право первинного водокористування відповідно до ст. 42 ВК України, складає правову підставу для отримання водного об'єкта на умовах оренди без проведення земельного аукціону. Крім того, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 06 листопада 2018 року у справі № 812/292/18 зазначила, що норми законодавства, які допускають неоднозначне або множинне тлумачення, завжди трактуються на користь особи [5]. Тому вважаємо, що потрібно внести відповідні зміни в частину другу ст.134 ЗК України з метою виключення неоднозначного трактування поняття «спеціального водокористування відповідно до отриманих дозволів».

На практиці також виникла й інша проблема, яка пов'язана з проведенням рибогосподарської діяльності на підставі погодженого Режиму рибогосподарської експлуатації водного об'єкта. При розгляді справи № 914/1326/16 Верховний Суд зробив висновок, що ні Режим, ні ліцензія на промисловий вилов риби, ні дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), не є та не можуть бути правовстановлюючими документами, якими надається право користування водними об'єктами чи землями водного фонду, та не визначають правових підстав користування водним об'єктом. Таким чином наявність погодженого Режиму не дає автоматичного права використовувати водний об'єкт та землі водного фонду [6].

Разом з тим згідно з частиною першої статті 34 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» суб'єкти рибного господарства мають право на користування рибогосподарськими водними об'єктами (їх частинами), землями водного фонду та використання водних біоресурсів на недискримінаційних умовах у встановленому порядку. Також ст.53 вказаного Закону(Розділ XIV Державна підтримка рибного господарства) передбачає пріоритетне надання в оренду водних об'єктів (їх частин) з низькою рибопродуктивністю суб'єктам господарювання, які займаються вирощуванням водних біоресурсів. Проте частина 2 ст.134 ЗК України не закріплює можливості отримання на умовах оренди земель водного фонду без проведення земельного аукціону у разі наявності у суб'єкта господарювання погодженого Режиму рибогосподарської експлуатації водного об'єкта. В зв'язку з чим потрібно стверджувати, що частина друга ст.134 ЗК України підлягає уточненню з метою виконання гарантій з боку держави, які закріплені ст. 53 спеціального Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів».

На підставі вищевикладеного вважаємо, що під час дії воєнного стану необхідно удосконалювати законодавство щодо підрахунку розміру майнової шкоди. Особливу увагу потрібно приділити порядку поновлення оренди водних об'єктів в комплексі з земельними ділянками водного фонду, а також процедурі укладання нових договорів оренди водних об'єктів без проведення земельних торгів при наявності у суб'єкта дозволу на спеціальне водокористування або оформленого у встановленому порядку погодженого Режиму рибогосподарської експлуатації водного об'єкта.

Список використаних джерел:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20 березня 2022 р. № 326. Офіційний вісник України. 2022. № 26. Ст. 1413.

2. На Печениській дамбі внаслідок ворожих обстрілів стався неконтрольований скид води. URL<https://www.ukrinform.ua/rubric->

regions/3581618-na-pecenizkij-dambi-vnaslidok-vorozih-udariv-stavsja-nekontrolovanij-skid-vodi.html (дата звернення: 03.10.2022).

3. Почти 2 млн обитателей Оскольского водохранилища погибли из-за сброса воды. URL:<https://www.objectiv.tv/objectively/2022/07/14/pochti-2-mln-obitatelej-oskolskogo-vodohranilisha-pogibli-iz-za-sbrosa-vody/> (дата звернення : 04.10.2022).

4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24 березня 2022 р. №2145-IX. Офіційний вісник України. 2022. № 31. Ст. 1635.

5. Постанова ВП Верховного Суду від 06. 11 2018 р. у справі № 812/292/18 URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/77720944> (дата звернення: 06.10.2022).

6. Постанова Верховного Суду від 06. 10 2021 р. у справі № 914/1326/16 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100358156> (дата звернення: 06.10.2022).

Гоштинар Світлана Леонідівна

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри трудового, земельного та господарського права
Одеський державний університет внутрішніх справ*

АГРОЕКОЛОГІЯ – ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Наразі продовольча безпека є однією з найважливіших глобальних проблем. Зміна клімату, зростання населення планети, зростання цін на продовольство, ризики, пов'язані з навколишнім середовищем, конфлікти значно впливають на неї. Сільськогосподарські моделі та підходи, що переважають нині, більше не можуть забезпечити вирішення проблем забезпечення продовольчої безпеки. Одним із інноваційних підходів до забезпечення продовольчої безпеки вважають агроекологію

У червні 2022 року пройшов Глобальний симпозіум з продовольчої безпеки, що скликається щорічно, на якому

обговорили дії, необхідні для подолання безпрецедентних глобальних криз у галузі продовольчої безпеки, спричинені зміною клімату, пандемією та конфліктами [1]. Важливим питанням, яке обговорювалося на цьому міжнародному форумі, був розвиток інноваційних форм ведення сільського господарства, зокрема агроекології, і яким чином подібні інновації сприятимуть забезпеченню продовольчої безпеки.

Метою цієї публікації є розгляд підходів до правового врегулювання сільськогосподарської діяльності відповідно до принципів агроекології.

Поняття агроекології почало формуватися у науковій літературі та обговорюватись на міжнародному рівні з 80-х років ХХ століття. Агроекологія – це екологічний підхід до сільського господарства, який часто розглядають як сільське господарство з низькими зовнішніми витратами. Також застосовуються інші терміни, такі як «регенеративне сільське господарство» або «еко-сільське господарство». Агроекологія являє собою цілісну концепцію і включає екологічні, економічні та соціальні наслідки виробництва продуктів харчування та їх взаємодії з природою і суспільством [2].

Агроекологія, як інноваційна модель сільськогосподарського виробництва, «об'єднує раціональне екологічно безпечне землекористування (за рахунок використання відновлюваних ресурсів на фермах) і пріоритет ендегенних рішень для боротьби зі шкідниками та хворобами» [3]. Вона є не просто набором сільськогосподарських практик, вона фокусується на зміні соціальних відносин, розширенні прав та можливостей виробників сільськогосподарської продукції, фермерів, додаванні вартості на місцевому рівні та наданні переваг коротким виробничо-збутовим ланцюжкам. Це дозволяє фермерам адаптуватися до зміни клімату, стійко використовувати та зберігати природні ресурси та біорізноманіття. У Декларації міжнародного форуму з агроекології 2015 р. наголошується, що агроекологія завжди була важливою для людства, тому що вона створює автономію для виробників продуктів харчування та є міцною основою для продовольчого суверенітету [4].

У різних країнах існують свої підходи до трактування агроекології. Так, в Угорщині вона розглядається переважно

як наукова дисципліна, в Австрії її пов'язують здебільшого з вивченням функціонування екосистем, пов'язаних з органічним сільським господарством, а у Франції - із Законом про майбутнє сільського господарства 2014 р.

У дослідженні, присвяченому аналізу ситуації з агроєкологією на національному рівні в європейських країнах, наголошується, що незважаючи на відмінності при аналізі агроєкології з наукової, практичної та соціальної точок зору, у цих країнах вона асоціюється з інноваційними моделями природокористування та ведення сільськогосподарської діяльності, поширена більшою чи меншою мірою у всіх європейських країнах, гарантує роботу багатьом фермерам та молоді, а також забезпечує дохід та достатню кількість продовольства гарної якості [5, с. 4].

На думку авторів одного з перших монографічних досліджень, присвячених правовому регулюванню агроєкології, щоб інтегрувати агроєкологічну парадигму у правове регулювання, необхідно базуватися на міждисциплінарному підході до такої моделі ведення сільського господарства [6].

Франція – перша і поки єдина з європейських країн, яка на загальнонаціональному рівні у 2014 р. ухвалила закон про агроєкологію – Закон про майбутнє сільського господарства («Loi d'avenir pour l'agriculture»). Його мета – перехід більшості фермерських господарств до 2025 р. на агроєкологічні принципи ведення сільськогосподарської діяльності. Цей закон визначає агроєкологію як «набір сільськогосподарських методів, самостійність сільськогосподарських підприємств та підвищення їх конкурентоспроможності за рахунок підтримки або підвищення економічної рентабельності, а також підвищення доданої вартості виробництва з одночасним зниженням споживання ним енергії, води, добрив, фітосанітарних продуктів та ветеринарних препаратів, особливо застосування антибіотиків [5, с. 88].

Серед законодавчих ініціатив із врегулювання агроєкологічного підходу до виробництва сільськогосподарської продукції є постанова про агроєкологію одного з основних сільськогосподарських центрів у Швейцарії – кантону Во - Règlement sur l'agroécologie RAgrEco 910.21.1), яке набуло чинності у січні 2011 р. Постанова заохочує колективні дії та

сприяє збереженню сільської культурно-природної спадщини на кантональному рівні. Його головна мета - надання державних економічних та фінансових субсидій фермерам для досягнення агроекологічних цілей. Ці цілі зосереджені на підтримці родючості ґрунту, збереженні біорізноманіття та ландшафтного розмаїття. У ньому також міститься пункт щодо компенсації виробничих втрат у перші кілька років переходу на органічне виробництво.

Корисним ресурсом для дослідження практик правового регулювання агроекології у різних країнах є спеціалізована база даних AgroecologyLex, створена Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН у співпраці з FAOLEX, найбільшою у світі базою даних з політики та законодавства, пов'язаних із сільським господарством та відновлюваними природними ресурсами [7].

Отже, агроекологія одночасно є наукою, набором методів роботи та громадським рухом. В останні десятиліття вона розвивається як концепція, сфера функціонування якої розширюється, вона є міждисциплінарною галуззю, що охоплює екологічні, соціальні, правові, культурні, технологічні, економічні, політичні аспекти функціонування продовольчих систем від виробництва до споживання.

Список використаних джерел:

1. Chicago Council on Global Affairs. URL: <https://www.thechicagocouncil.org/events/global-food-security-symposium-2022>
2. Agroecology: The ecology of food systems / Francis C., Lieblein G., Gliessman S., Breland T.A., Creamer N., Harwood, Salomonsson L., Helenius J., Rickerl D., Salvador R., Wiedenhoeft M., Simmons S., Allen P., Altieri M., Flora C., Poincelot, R. *Journal of Sustainable Agriculture*. 2003. Vol. 22, iss. 3. P. 99–118.
3. Продовольство і агроекологія: як впоратись з прийдешніми потрясіннями. URL: https://agro.24tv.ua/prodovolstvo-agroekologiya-yak-vporatis-priydeshnimi-novini-ukrayini_n1505921
4. Declaration of the International Forum for Agroecology (Nyéléni, 27 February 2015). URL: http://www.moreandbetter.org/file_download/240/Declaration-of-the-International-Forum-for-Agroecology-Nyeleni-2015.pdf.

5. Agroecology initiatives in Europe. Corbais, Belgium, 2020. 232 p. URL: <https://www.agroecology-europe.org/wp-content/uploads/2020/11/AEEU-Mapping-Report-agroecological-practices-November-version.pdf>

6. Law and Agroecology: A Transdisciplinary Dialogue / ed. M. Monteduro, P. Buongiorno, S. di Benedetto, A. Isoni. Springer Heidelberg, New York, Dordrecht London, 2015. 513 p.

7. AgroecologyLex / Food and Agriculture Organization (FAO). URL: <https://www.fao.org/agroecology/policies-legislations/en/>

Данілік Дар'я Михайлівна

*кандидат юридичних наук, асистент
кафедри земельного та аграрного права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ТА ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Одним із основних питань сучасного розвитку України є забезпечення її національної безпеки відповідно до Закону України від 21 червня 2018 р. «Про національну безпеку України», а також належне забезпечення потреб економіки в мінерально-сировинних ресурсах та ефективно їх використання.

Продовольча безпека є складовою системи національної безпеки України, що характеризує економічну стабільність і політичну незалежність держави, необхідною умовою фізичного існування населення, оскільки без наявності власних продовольчих ресурсів держава втрачає продовольчу незалежність, що може завдати значної шкоди стану продовольчої безпеки. Правове забезпечення використання земель сільськогосподарського призначення в процесі сільськогосподарської діяльності, з метою виробництва продовольства та продовольчої сировини, потребує окремої уваги.

Оснoву мінерально-сировинної бази складає сукупність розвіданих корисних копалин і супутніх компонентів, яка

формується за результатами геологічного вивчення надр, що нерозривно пов'язане з використанням земельних ділянок для проведення розвідувальних робіт.

Варто зазначити, що особливість такого виду землекористування, як проведення розвідувальних робіт, полягає в тому, що воно, за загальним правилом, може здійснюватися на будь-яких землях без вилучення (викупу) їх у власників та землекористувачів. Об'єктивні ж реалії сьогодення, які зумовлені кризовим станом економіки країни, роблять необхідним проведення таких робіт на будь-яких землях. Але найчастіше, як свідчить практика, розвідувальні роботи здійснюються на землях сільськогосподарського та лісогосподарського призначення, а також в межах земель запасу.

Як впливає із змісту ст. 97 та ст. 97-1 Земельного кодексу України, використання чужих земельних ділянок для проведення розвідувальних робіт здійснюється без викупу (вилучення) земельних ділянок та без зміни їх цільового призначення. Це означає, що не виключається можливість, коли тимчасово зайняті угіддя (рілля, багаторічні насадження, перелоги, сінокоси та пасовища), лісові землі та чагарники використовуються для потреб, не пов'язаних із сільськогосподарським і лісогосподарським виробництвом. У цих випадках названі сільськогосподарські угіддя, лісові землі та чагарники тимчасово перестають виконувати роль основного засобу виробництва в сільському або лісовому господарстві. При цьому проведення розвідувальних робіт в межах даних земель часто супроводжується порушенням поверхневого (родючого) шару ґрунту, рельєфу земельних ділянок, призводить до порушення якісного стану сільськогосподарських чи лісогосподарських угідь.

Викладене актуалізує питання відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, а також приведення тимчасово зайнятої земельної ділянки сільськогосподарського чи лісогосподарського призначення у попередній стан. Адже проведення розвідувальних робіт, що здійснюється в межах певного строку, не завжди завершується відкриттям родовищ корисних копалин.

Своєчасне виконання обов'язків, які виникли у спеціалізованої організації, що виконувала розвідувальні роботи, надасть

можливість землевласникам чи землекористувачам для подальшого використання їх за цільовим призначенням. Статтею 23 Земельного кодексу України передбачено, що землі, придатні для потреб сільського господарства (крім самозалісених земель), повинні надаватися насамперед для ведення сільського та лісового господарства.

Не вирішеним залишається питання, що роботи спеціалізованої організації, яка отримала спеціальний дозвіл на користування надрами, з метою їх геологічного вивчення, у випадку коли землевласник чи землекористувач відмовляється передати необхідну земельну ділянку для тимчасового зайняття. Стаття 97 Земельного кодексу України передбачає, що спори, що виникають при проведенні розвідувальних робіт, вирішуються у судовому порядку. Прийняття рішення суду про передачу відповідної земельної ділянки, без якої неможливе проведення розвідувальних робіт, може зайняти певний час. Все вищевикладене наштовхує на питання про те, які існують гарантії того, що надрокористувач взагалі зможе приступити до проведення робіт в строки, які передбачені спеціальним дозволом на користування надрами. Строк геологічного вивчення надр, визначений у спеціальному дозволі на користування надрами, має бути покладений в основу тимчасового користування відповідною тимчасово зайнятою земельною ділянкою для проведення розвідувальних робіт. Строк користування тимчасово зайнятими земельними ділянками може уточнюватися за домовленістю між власником земельної ділянки чи землекористувачем та особою, яка має намір проводити розвідувальні роботи. Але його тривалість не може виходити за межі строку, зафіксованого в спеціальному дозволі. В угоді, на підставі якої будуть проводитись розвідувальні роботи, мають погоджуватися за домовленістю сторін окрім того строки початку та закінчення проведення розвідувальних робіт.

Прийнятий Закон України від 24.03.2022 року № 2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» спрямований на швидке залучення сільськогосподарських земель країни у виробництво сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану. Закон вводить у законодавство спрощені

правові механізми, які забезпечують: автоматичне поновлення на 1 рік дії договорів на використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення усіх форм власності; спрощений порядок передачі в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності органами влади; спрощений порядок передачі в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності їх постійними землекористувачами та емфітевтами та ін.

Земельний кодекс України присвячує регламентації відносин щодо використання земельних ділянок для проведення розвідувальних робіт лише одну ст. 97. Серед проблем, пов'язаних із реалізацією положень цієї статті, слід виокремити: відсутність чітких законодавчо визначених підстав, умов та процедури виникнення прав на земельні ділянки для проведення розвідувальних робіт; необґрунтовано тривалі строки набуття цих прав; складність визначення і формалізації як меж, так і стану земельної ділянки, на якій будуть проводитись розвідувальні роботи, та інші.

Встановлена законодавством процедурна складність виникнення прав на земельні ділянки для проведення розвідувальних робіт має бути спрощена шляхом внесення змін та доповнень до ст. 97 ЗК України щодо: а) попереднього погодження земельного питання з носієм земельних прав, в межах земель якого будуть проводитись розвідувальні роботи, та органом, який здійснює державний контроль за використанням та охороною земель; б) встановлення строку розгляду землевласником або землекористувачем відповідного подання (звернення) підприємств, установ та організацій щодо укладення угоди на проведення ними розвідувальних робіт в межах, наприклад, п'ятнадцяти днів з моменту одержання такого подання (звернення) та ін.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що правове забезпечення використання земель для потреб надрокористування потребує свого вдосконалення. Організаційно-правовий механізм набуття та використання земельних ділянок для зазначених потреб

має бути чітко і повно врегульованим з тим, щоб забезпечував гарантії носіїв земельних прав та публічні інтереси суспільства.

Єрмоленко Володимир Михайлович,
*д.ю.н., професор, член-кореспондент
НАПрН України, завідувач кафедри
аграрного, земельного та екологічного
права ім. академіка В.З. Янчука
Національного університету біоресурсів і
природокористування України*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ФЕРМЕРИЗАЦІЇ ЯК ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Фермерські господарства (далі – ФГ), яких на кінець 2021 року нараховувалося понад 48 тисяч, наразі є основною і найчисельнішою формою господарювання у сільськогосподарському виробництві, а тому саме на них лягає головний акцент у забезпеченні продовольчої безпеки країни. Між тим, щодо правового становища ФГ існують досі не вирішені питання як у науковому, так і законодавчому та практичному аспектах, зокрема з погляду судової практики, на окремих з яких варто зупинитись детальніше.

Насамперед, доцільно звернути увагу на постанову Верховного Суду від 7 жовтня 2021 року [1], у якій оспорювався аукціон з продажу майна ФГ, визнаного банкрутом, у вигляді цілісного майнового комплексу. Справа цікава тим, що серед майна відчуженню підлягало 100 % корпоративних прав фермерського господарства, що свідчить про визнання практикою вищої судової інстанції ФГ корпоративною формою. Однак з цього погляду у зазначеному правоположенні Верховного Суду містяться істотні недоліки з погляду теорії аграрного права, втім як і певні логічні несумісності навіть з позицій корпоративного права. Якщо з викладеними у ч. 6 ст. 63 ГК України ознаками суб'єктного складу (утворення, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), а також способу створення (об'єднанням майна та особистої трудової діяльності учасників), на які спирається Верховний Суд у п. 85 вказаної правової позиції, ще навіть можна

пристати, закривши очі на принципову різницю між відносинами членства і обов'язкової трудової участі для фермерських господарств і відносинами участі для господарських товариств, які не маючи єдності, широко варіюються залежно від їх різновидів, то в наявності непереборна суперечність в моделях управління, закладених відповідно в ФГ та господарських товариствах.

Головною відмінністю, на противагу господарським товариствам, є повна відсутність законодавчо прописаної процедури формування органів управління, за виключенням загальної вимоги вказувати в установчому документі органи управління та порядок прийняття ними рішень (ч. 4 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» [2]). Відсутність детально прописаної процедури означає вільний вибір моделі управління, що не виключає обрання системи управління, прямо протилежної корпоративним устоям.

Таким чином, з трьох нормативно визначених ознак корпоративних підприємств, на які спирається Верховний Суд, дві є прийнятними умовно, тоді як ознака особливостей системи управління в фермерському господарстві прямо суперечить процедурним вимогам, встановлюваним законодавством до управління в господарських товариствах. У кінцевому підсумку, напрошується висновок про неприйнятність викладеного в п. 86 правоположення щодо визнання майнових прав членів фермерського господарства корпоративними правами та відповідно фермерського господарства – корпоративним підприємством (п. 84). Такий висновок побічно підтверджується тим, що в енциклопедичній цивілістичній літературі фермерське господарство не розглядається як корпоративне підприємство [3, с. 456] і суб'єкт корпоративного права [4, с. 456], а відноситься до колективних підприємств [5, с. 217].

Звичайно, поширення на внутрішні фермерські майнові відносини аналогії з корпоративними можливо й має певне значення для подальшої судової практики з вирішення подібних справ, але це не відповідає реальному становищу, адже тоді нівелюється об'єктивна необхідність у фермерських господарствах. Таке становище відбувається внаслідок неможливості підведення під загальну, встановлювану господарським законодавством

«гребінку», специфіки аграрної діяльності та застосовуваних виключно в сільському господарстві організаційно-правових форм. На таку особливість аграрних відносин постійно звертають увагу представники аграрно-правової доктрини, але яку, тим не менш, усталено ігнорують вчені-юристи представники різних галузей приватного права.

Ускладнює становище дуалізація фермерських господарств на юридичних осіб і ФОПів, для яких деякі окремі елементи правового режиму майна є спільними, а деякі – принципово відмінними. Спільними є склад майна, порядок формування майнового комплексу, тоді як відмінними – наявність відокремленого майна, правовий режим власності тощо. На жаль, запровадження ФОПів у фермерські відносини – чергове і абсолютно економічно не обгрунтоване запозичення з російської дійсності. Так, у кінці 2012 року ст. 23 ЦК РФ було доповнено п. 5, у якому було встановлено, що головою фермерського господарства може бути громадянин, зареєстрований як індивідуальний підприємець [6]. У березні 2016 року Закон України «Про фермерське господарство» було доповнено аналогічними положеннями, якими дозволялося створювати фермерські господарства не лише як юридичні особи, а й як фізичні особи-підприємці [7]. Спільним виявилось й положення про створення такого господарства на основі договору про його створення. У наявності чергове пряме «мавпування» норм російського законодавства під «благим», але нелогічним прикриттям необхідності розвитку сімейних фермерських господарств. При цьому виникають певні сумніви в доцільності такого кроку. По-перше, до того ніхто не забороняв обмежувати склад засновників членами однієї сім'ї. По-друге, з тексту запропонованих змін зовсім не проглядається жодного стимулюючого механізму як створення, так і діяльності сімейних фермерських господарств, що ставить під сумнів саму ідею. Нарешті, вражає відсутність моральних гальм у авторів законопроекту і безпосередньо парламентарів щодо запозичення аж зовсім не передового досвіду країни-агресора.

Слід також зауважити, що дуалізація ФГ на юридичні та неюридичні особи додає непотрібної (з погляду аграрного права) додаткової аргументації у обгрунтування позиції цивілістів щодо невизнання ФГ організаційно-правовою формою [8, с. 8]. Тим не

менше, на жаль, законодавча диференціація фермерських господарств на юридичні особи (підприємства) і фізичні особи-підприємці відбулась, закономірним результатом якої є невдала спроба поєднати «під одним дахом», яким мали стати закладені в Законі України «Про фермерське господарство» універсальні норми, дві принципово різні форми господарювання з різними майновими режимами. Взагалі, аналіз положень Закону України «Про фермерське господарство» дає всі підстави стверджувати, що правовий режим майна, встановлений в ньому, виписано під фермерське господарство саме як юридичну особу, а не під інші квазіфермерські утворення, що вимагає додаткового вивчення питання щодо доцільності існування останніх, а у разі підтвердження цього висновку – вилучення відповідних норм фермерського законодавства.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 07.10.2021 р. Справа № 922/3059/16. URL:<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=102735520&red=100003d51890040f9b85f4583b43d906bb0d6b&d=5> (дата звернення: 21.09.2022).
2. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 20.09.2022).
3. Кучеренко І. Корпоративне підприємство. Енциклопедія цивільного права України; відп. ред. Я.М. Шевченко. Київ: Ін Юре, 2009. С. 455–456.
4. Спасибо-Фатєєва І. Корпоративне право. Енциклопедія цивільного права України; відп. ред. Я.М. Шевченко. Київ: Ін Юре, 2009. С. 456–457.
5. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. 328 с.
6. О внесении изменений в главы 1, 2, 3 и 4 части 1 Гражданского кодекса Российской Федерации: Закон РФ от 30.12.2012 г. № 302-ФЗ. URL: <https://docs.cntd.ru/document/902389647> (дата звернення: 12.02.2022).
7. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності

сімейних фермерських господарств: Закон України від 31.03.2016 р. № 1067-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 21. Ст. 406.

8. Спасибо-Фатєєва І.В. Поняття фермерського господарства. Фермерські господарства як учасники цивільних та сімейних правовідносин: за матеріалами судової практики: монографія / за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2022. С. 7–28.

Зилюк Ніна Юріївна

юристка, бізнес-медіаторка, викладачка,
менторка, членкиня Ради ГС «Українська
Продовольча Долина»
директорка ТОВ «АГРИТЕМА»

ЕКСПОРТ УКРАЇНСЬКОЇ АГРОПРОДУКЦІЇ. ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

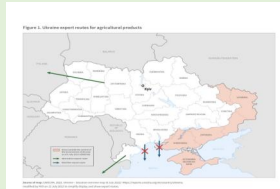
Український агроекспорт: виклики воєнного часу:

- **Інфраструктурні** : пошкодження транспортної, елеваторної, портової інфраструктури під час воєнних дій ;
- **Логістичні**: блокування портів, зростання вартості фрахту, невеликі пропускні потужності альтернативних логістичних шляхів (Дунайські порти, україно-польський кордон), недостатність рухомого складу, затримки з оформленнями дозвільної документації на міжнародні перевезення, мінімальні відвантаження з елеваторів, дефіцит пального та здорожчання його вартості ;
- **Економічні** – неотримання валютної виручки, зниження ліквідності експортерів та агровиробників; низька цінова пропозиція на зернові та додаткові витрати на логістику; фіксований курс продажу валюти експортерам тощо; На глобальному рівні- ймовірна рецесія і, відповідно, зниження світових цін на commodity, може драматично вплинути на нестійкий український експорт зернових;
- **Гуманітарні** – продовольча криза, загроза глобальній продовольчій безпеці ;
- **Юридичні** – невиконання експортних контрактів; форс-мажор у ЗЕД контрактах; отримання експортних ліцензій тд;
- **Ринкові** – зміна структури ринку агротрейдингу, всі ризики здебільшого лягають на товаровиробника, який бере на себе роль трейдера;
Всі вищезазначені виклики, за продовження активних фаз війни, збільшення вартості добрив, енергоносіїв, практично відсутності кредитування, мають величезний негативний вплив на вітчизняний агро ринок

Агроекспорт: виклики воєнного часу:

Руйнування інфраструктури (термінали, елеватори, під'їзні шляхи, зерносклади тощо)

Блокування портів

Знищення (пошкодження) врожаю, замінування полів, крадіжки зерна окупантами та його незаконний вивіз

Агроекспорт: виклики воєнного часу:

Глобальний виклик війни – продовольча криза, загроза голоду

Україна забезпечує продовольством близько 400 млн людей в світі.

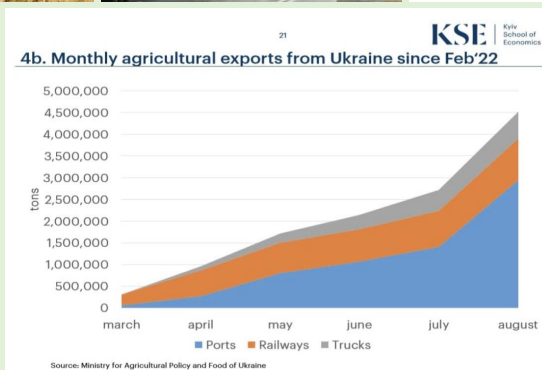
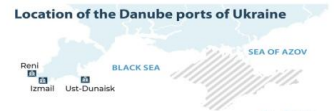
https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000140700/download/?_ga=2.76289749.1955863210.1665074241-1465265915.1665074241

“Vladimir Putin will destroy the lives of people far from the battlefield—and on a scale even he may regret”.

The Economist, 22th May 2022
<https://www.economist.com/leaders/2022/05/19/the-coming-food-catastrophe>

Агроекспорт: виклики воєнного часу:

* Джерело слайду KSE ТТ Агробізнес, транспорт, село і люди (Блог Олега Нив'євського)

Grain initiative (Зернова угода)

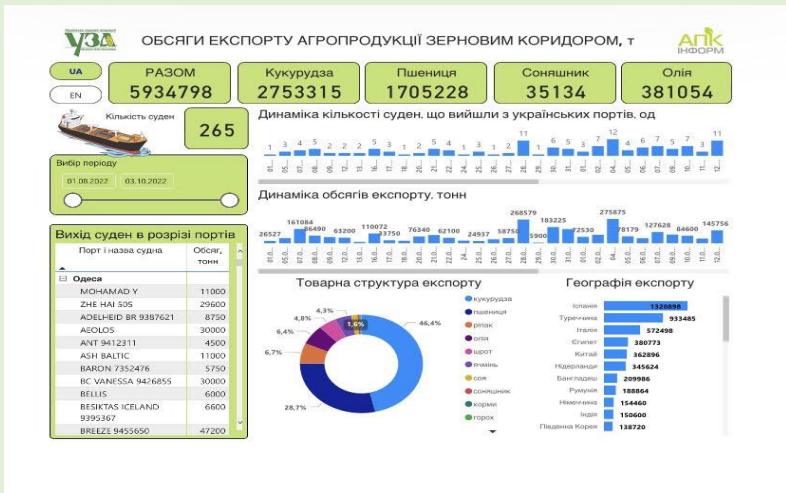
22 липня 2022 року у Стамбулі було підписано т.зв. Зернову угоду або офіційно «Ініціативу щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів».

Сторони Угоди надають максимальні гарантії безпеки всіх суден, що прямують морським гуманітарним коридором.

Чинність Угоди 120 днів із дати підписання

Експорт агропродукції зерновим коридором

джерело: <https://www.apk-inform.com/uk/dashboards/1528882>

Експорт агропродукції зерновим коридором

Експорт агропродукції в умовах війни: погляд агровиробника

Олександр Чумак, ТОВ «Саражинка» і ТОВ «Мічуріна+», Одещина

Фермер має 3 тис. Га., землі та власну переробку.

Восені та влітку 2022 в ролі трейдера власно вирощеної продукції. Експортує переважно у Польщу (вартість авто логістики (тент) 130 \$/Т) більш маржинальні культури (ріпак, кондитерський соняшник, гірчиця). Кукурудзу, пшеницю в порт Одеси поки не везе з огляду на поточні ціни.

Основні виклики:

- дорогі ресурси для вирощування агропродукції
- низька ціна реалізації
- вартість логістики та більші ризики у воєнний час

Рентабельність вирощування – фокус на цей сезон.

Через: зниження норм добрив(напр., азотних) або відмова, технологія no-till, застосування покривних культур та мікроорганізмів для відновлення ґрунтів

*«Основний виклик для галузі- військовий. Тут питання чи віриш в Перемогу. Я- вірю»
«Війна спонукала до трансформації підходів, можливість відмовитися від того, чого боявся через втрату бажаної прибутковості»*

Ковач Богдана Леонідівна

аспірантка кафедри земельного та аграрного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОПОМОГУ КАНАДИ В СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Україну та Канаду поєднують давні дружні відносини. За даними перепису населення в Канаді проживає приблизно 1,2 млн осіб українського походження. У парламенті Канади активно працює міжпарламентська групи дружби «Канада – Україна». Канада ніколи не стояла осторонь у важкі часи для України, надаючи свою підтримку не тільки словом, а й ділом. Канадський уряд відкрито засуджує політику РФ проти України [1].

Після вторгнення Росії в Україну, роль нашої держави в забезпеченні глобальної продовольчої безпеки була поширена. Під велику загрозу була поставлена посівна кампанія, що призвело до різкого зростання цін на світовому ринку, саме цим було створено ризик підриву діяльності агропродовольчого сектору країни та національної економіки в цілому. Криза в Україні створює негативні наслідки для постачання та для продовольчої безпеки загалом.

Як зазначає Тарас Висоцький, заступник Міністра аграрної політики та продовольства України, заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки Уряд розпочав реалізовувати ще з перших днів війни. Політика Уряду України в сфері забезпечення продовольчої безпеки змінюється відповідно до викликів та з урахуванням напрацювань, які підтвердили свою практичну спрямованість. Зокрема, було прийнято план зі забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Це комплекс дій, який передбачає моніторинг стану продовольчої безпеки і сільськогосподарської інфраструктури в цілому; надання підтримки виробникам харчових продуктів; надання адресної допомоги соціально вразливим категоріям населення; централізований контроль за цінами на продукти [2].

Як відомо, Україна відіграє важливу роль у функціонуванні глобальної продовольчої системи, тому різні країни, міжнародні

організації намагаються допомогти у вирішенні цих питань у глобальному масштабі.

Безумовно, продовольча проблема належить до категорії глобальних, для розв'язання якої недостатньо зусиль однієї держави, необхідне добре налагоджене співробітництво всіх країн, незалежно від їх суспільного ладу.

Порівнюючи Україну та Канаду слід зазначити, що вони мають 1 важливу спільну характеристику: обидві володіють багатим запасом сільськогосподарських земель.

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) за фінансової підтримки Канади вже виділила нашій країні для збереження врожаю 52 млн канадських доларів, також Канада надала Україні фінансову допомогу для зберігання зерна. Про це повідомляє пресслужба Міністерства аграрної політики та продовольства України. Слідуючим кроком було те, що Канада збільшила свій щорічний бюджет зовнішньої допомоги, який наразі складає близько 6 мільярдів доларів, щоб подолати виклики спричинені міжнародною продовольчою кризою, яку загострила війна Росії проти України.

Отже, проблема продовольчої безпеки людства набуває в наш час особливого значення.

Найбільш ефективним кроком сьогодні було б створення комплексної програми роботи всіх галузей народного господарства в нинішній складний період. Економіку України треба тримати в робочому стані, щоб після війни починати не з нуля, а з тих потужностей, якими володіє держава.

Список використаних джерел:

1. Двосторонні відносини з Канадою: Ген. Консульство України у м. Едмонтон. Держ. Сайти України. URL: <https://edmonton.mfa.gov.ua/generalne-konsulstvo/ekonomichne-spivrobitnictvo>
2. Продовольча безпека громад під час війни: ключові тези. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15247>

Ковтун Олена Миколаївна
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
та адміністративного права
Академія адвокатури України*

ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ ПРОДОВОЛЬЧІЙ ТА ЕКОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ, ВИКЛИКАНІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ

Повномасштабне вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року поділило всю історію людства на «до» і «після», поставивши світове співтовариство на межу третьої світової війни. Агресор поводить себе абсолютно неадекватно, порушуючи всі можливі норми міжнародного екологічного, міжнародного гуманітарного права, міжнародного права екологічної безпеки. Статистика жертв і руйнувань жахає. Колосальною є шкода, заподіяна доквіллю. Орієнтовна сума шкоди, яку рашисти завдали доквіллю України, становить понад 962 мільярда гривень. Про це заявив Руслан Стрілець під час брифінгу в Media Center Ukraine. За його словами, за півроку війни команда Міндовкілля встановила понад 2000 фактів шкоди навколишньому середовищу. “20% природоохоронних територій уражені війною. В зоні ризику – 2,9 млн га територій Смарагдової мережі та 17 Рамсарських об’єктів площею більше ніж 600 тисяч га. Росіяни окупували 8 наших заповідників і 12 Національних природних парків. рф показала, що таке життя під окупацією. Так, практично 80% території Національного парку “Святі гори” знищено. У травні Кінбурнська коса цілий тиждень горіла через бойові дії. Там горіли реліктові ліси. В окупованій “Асканії Новій” наразі гуманітарна криза. І цей перелік можна продовжувати”, - зазначив пан міністр [1]. Воєнні дії, агресивні дії окупантів по відношенню до цивільного населення, викрадення та вивезення продукції, мінування значної території України – виклики національній та глобальній продовольчій безпеці, оскільки наша держава є крупним експортером сільськогосподарської продукції. Складність ситуації

полягає у тому, що ці негативні процеси наразі тривають. Зокрема, особливе занепокоєння викликає ймовірність заповдіння ядерного удару по території України.

Зважаючи на зазначене вище, виклики та загрози продовольчій та екологічній безпеці, викликані збройною агресією російської федерації проти України, набули сьогодні надзвичайної актуальності.

Виклик – це дія, яка спрямована на втягнення у боротьбу; це проблемна ситуація, від вирішення якої залежить існування держави, людства, планети Земля. Так, зокрема, до глобальних викликів можемо віднести ядерну війну, голод, зміни клімату, катастрофи, пандемії, екоцид тощо. Подолання цих викликів – завдання не лише Української держави, а й усього світового співтовариства.

Загроза – це можлива небезпека у певній сфері суспільного буття. Предметом нашого дослідження є загрози продовольчій та екологічній безпеці, викликані збройною агресією російської федерації проти України

Загрози продовольчій та екологічній безпеці – це будь-які негативні зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, які знижують рівень продовольчої та екологічної безпеки.

Продовольча безпека визначається як соціально-економічне та екологічне становище, за якого населення забезпечено безпечними і якісними основними продуктами харчування, що необхідні для раціонального харчування. Отже, продовольча безпека – це здатність держави забезпечити громадянам доступ до якісних та корисних продуктів харчування. Продовольча безпека є обов'язком держави і складовою національної безпеки. Одним із п'яти принципів сталого глобального забезпечення продовольством, що складають основу Римської декларації щодо всесвітньої продовольчої безпеки, є усунення причин голоду і бідності та затвердження права кожної людини на доступ до безпечної, достатньої та біологічно цінної їжі.

Основними законами у сфері продовольчої безпеки України є: Конституція України, Закони України «Про національну безпеку України», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про зерно та ринок зерна в Україні»,

«Про молоко та молочні продукти», «Про державний матеріальний резерв», «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» тощо.

У 2021 р. Україна увійшла до складу Комітету зі всесвітньої продовольчої безпеки ООН, який підпорядковується Генеральній Асамблеї ООН через економічну і соціальну Раду ООН і конференції Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО).

Внесок України до світового продовольчого ринку у 2021 р. був еквівалентним забезпеченню харчуванням близько 400 млн осіб[2], але все кардинально змінилося після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України.

До реальних викликів продовольчій безпеці слід віднести: зрив посівної кампанії (на Запоріжжі, Херсонщині, Харківщині та Одещині вирощується більша частина пшениці), що призведе до зменшення експорту зернових; порушення цілісних ланцюгів постачання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування; ускладнення експорту вітчизняної продукції через блокування російською федерацією українських портів, оскільки більш ніж половина вітчизняної сільськогосподарської транспортується морем.

Ці виклики матимуть наслідком загрози глобальній продовольчій безпеці у вигляді підвищення цін на продовольство (за прогнозом ФАО ціни на продукти харчування можуть зрости на 20%) і підвищення рівня інфляції. Люди вмиратимуть від нестачі їжі. За даними ООН, ще до нападу росії на Україну у 2022 році, 44 млн людей були на межі голоду. За прогнозами, війна може збільшити цей показник до 52-57 млн людей. Проблема голоду призведе до соціально-політичних заворушень та до масової міграції з країн Азії, Близького Сходу та Африки до Європи та Північної Америки.

Продовольча безпека взаємопов'язана з екологічною безпекою, і ці взаємозв'язки стають більш тісними, зокрема, у контексті кліматичної проблеми. Так, після 2017 року до трьох показників індексу продовольчої безпеки (якість та безпечність харчових продуктів, фінансова і фізична доступність) додано четвертий показник – природні ресурси та стійкість.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає екологічну безпеку як такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей (ст. 50).

Серйозним викликом екологічній безпеці є російсько-українська війна. Стан довкілля в Україні був не найкращим і до 24 лютого 2022 року, але більш ніж півроку війни перетворили його на катастрофічний. 24-й Принцип Декларації Ріо про навколишнє середовище та розвиток проголошує, що війна за своєю суттю є руйнівною для сталого розвитку. Тому держави поважають міжнародне право, що забезпечує захист довкілля під час збройного конфлікту, і, якщо необхідно, а також співпрацюють заради його подальшого розвитку.

Так, держави дійсно поважають міжнародне право, але не росія. Наш ворог дикий, жорстокий, хитрий, брехливий, безпринципний. Військові дії росії, є невиправданим і неспровокованим актом агресії проти незалежної і суверенної України, а також порушенням усіх чинних норм міжнародного права щодо охорони природи, сталого розвитку, гуманітарного права, основних норм моралі та принципів людського співіснування. Українській державі заподіяно значної екологічної шкоди. На даний момент ми просто не можемо її обчислити і оцінити реальні масштаби екологічної шкоди. Це об'єктивно неможливо, тому що тривають активні бойові дії, деякі території є тимчасово окупованими, певна інформація є недоступною зі стратегічною метою. Але інформація збирається і документується.

Викликами та загрозами екологічній безпеці є: негативний вплив на ландшафти та оселища; втрата біорізноманіття; знищення екосистем; хімічне забруднення від обстрілів і пожеж тощо. Звичайно, зараз ми всі зосереджені на перемозі, на діях, що цю перемогу наближають. Але після перемоги ми будемо пожинати плоди бойових дій — руйнування екосистем, забруднення ґрунтів, зменшення біорізноманіття, зростання кількості шкідників у лісах тощо. Крім того, відбудова країни потребуватиме значної кількості природних ресурсів. Також є ризик невиконання Україною вже поставлених кліматичних цілей, адже війна — це внесок у зміну

клімату, а відновлення країни неминуче буде супроводжуватись значними викидами парникових газів.

Мінімізувати загрози продовольчій та екологічній безпеці покликане реформаційне законодавство, насамперед, Закони України: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період» від 15 березня 2022 р. №2132, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24 березня 2022 року №2145, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12 травня 2022 року №2247.

Отже, проаналізувавши виклики і загрози продовольчій та екологічній безпеці, викликані збройною агресією російської федерації проти України, можемо зробити висновок, що перемога та звільнення України є єдино можливим варіантом вирішення проблем продовольчої та екологічної безпеки і ніякі домовленості з агресором не вирішать цих проблем.

Список використаних джерел:

1. Шкода довіллю за пів року війни досягла майже 1 трильона гривень, - Руслан Стрілець - Новини - Міністерство захисту довілля та природних ресурсів України (mepg.gov.ua)

2. Україна годує 400 млн людейсвіті. URL: <https://agronews.ua/news/ukrayina-goduye-400-mln-lyudej-u-sviti/>

Кондратенко Дар'я Юріївна

кандидат юридичних наук

асистент кафедри земельного та аграрного права

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК ГОЛОВНИЙ ВЕКТОР ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Державна безпека являє собою захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру – ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України». За оцінками експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я [1], стан здоров'я людини великою мірою залежить від способу життя, в тому числі від харчування.

Харчування населення – глобальна соціально-економічна проблема, розв'язання якої потребує консолідації зусиль на світовому, національному та регіональному рівні. Згідно Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення держава відповідальна за створення соціально-економічних умов, за яких людина може задовольнити свої потреби у повноцінному харчуванні, а також забезпечення функціонування дієвої системи контролю й нагляду за якістю та безпекою продовольчої сировини і харчових продуктів.

У чинному аграрному законодавстві (ст. 1 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України») розкрито зміст категорії «продовольча безпека» як складової державної безпеки в цілому, якою охоплюється захищеність життєвих інтересів людини, що виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності.

Механізм забезпечення продовольчої безпеки, як система організаційно-економічних та правових заходів по попередженню економічних загроз, повинен включати моніторинг аграрної

економіки з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз продовольчій безпеці, створення нормативно-правової бази безпеки в сфері аграрних відносин, підтримку державою національного аграрного виробника, забезпечення його конкурентоздатності, високий рівень захисту здоров'я та життя споживачів харчових продуктів та ін. [2, с. 56]. До того ж, організаційно-економічний механізм продовольчої безпеки потребує постійного впровадження інновацій у сферу виробничої інфраструктури [3, с. 94, 95]. А досягнення рівня та якості життя населення за стандартами економічно розвинених держав неможливе без збільшення джерел і обсягів іноземних інвестицій в аграрну економіку [4, с. 93], на чому сходяться переважна більшість вчених та практиків.

Рівень забезпечення суспільства продовольством у широкому розумінні цього слова, доступності продуктів харчування населенню та забезпечення йому такої можливості (гарантування продовольчої безпеки) залежить від стану розвитку аграрних правовідносин. Звідси правовідносини із забезпечення продовольчої безпеки населення країни є одним із видів аграрних правовідносин. Розглядувані відносини включають гарантії продовольчої захищеності держави від зовнішнього впливу, що залежать від стану, видів та обсягів внутрішніх ресурсів (земельних, майнових, трудових та ін.), науково-технічного, інвестиційного потенціалу тощо. Поряд із цим важливою складовою багатогранних відносин із забезпечення продовольчої безпеки України виступають інвестиційні відносини. Саме інвестиції як джерело фінансування аграрного виробництва є передумовою ефективної діяльності галузі та стабільного забезпечення населення продуктами харчування. Обсяги інвестування в основний капітал сільського господарства багато в чому визначають рівень продовольчої безпеки в державі [5, с. 51, 52].

На сучасному етапі розвитку сільських територій залишається актуальним питання стратегічного економічного розвитку сільського господарства України, оскільки від цього значною мірою залежить продовольча безпека країни [6, с. 140]. Пріоритетним напрямом реалізації Стратегії розвитку сільського господарства України на період до 2030 року, розробленою Інститутом

аграрної економіки, передбачається серед іншого удосконалення інвестиційної політики держави у сільському господарстві [7, с. 182].

Комітет зі всесвітньої продовольчої безпеки ФАО підкреслив виняткове значення нарощування та оптимізації інвестицій у сільське господарство з метою забезпечення продовольчої безпеки та покращення харчування для всіх, а також визнав, що основна частина інвестицій у сільське господарство здійснюється переважно самими сільськогосподарськими підприємствами різних організаційно-правових форм, зокрема, фермерськими господарствами та іншими дрібними землевласниками. Інші ж інвестиції надходять від різноманітних приватних структур, а також від урядів. ФАО визнало, що у багатьох регіонах, які розвиваються, дрібні фермери відіграють головну роль у виробництві більшої частини продовольчих продуктів, що споживаються на місцевому рівні.

Фактично фермерські господарства є основними реципієнтами, що потребують залучення інвестицій у створення нових аграрних потужностей, придбання нових сортів рослин і порід сільськогосподарських тварин, засобів захисту рослин тощо. Враховуючи викладене, Комітет ФАО зі всесвітньої продовольчої безпеки у своєму звіті наполегливо закликав уряди держав-членів, міжнародних партнерів та інших зацікавлених осіб дотримуватися рекомендацій, що при здійсненні державних інвестицій, надання послуг та здійснення заходів політики у сфері сільського господарства пріоритетна увага має приділятися створенню сприятливих умов для доступу до інвестицій малих аграрних виробників [8].

Зважаючи на сучасні реалії, що склалися в галузі сільського господарства в Україні вже зараз на законодавчому рівні необхідно закріпити, що при формуванні напрямів реалізації державної аграрної політики та здійсненні державних інвестицій пріоритет має надаватися виробництву продовольства та питанням якості харчування населення, підвищуючи таким чином стійкість національної продовольчої системи до зовнішніх загроз. Акцент при цьому має бути зроблений на зміцненні стійкого дрібнотоварного виробництва продовольства, будівництво елеваторів, зерносховищ,

інших об'єктів аграрної логістики, підвищення ступеня переробки зібраного врожаю, а також зміцнення місцевих, національних та регіональних ринків продовольства для дрібних землевласників, включаючи системи транспортування, зберігання та переробки сільськогосподарської сировини.

Держава має взяти участь у формуванні партнерських відносин між інвесторами, які працюють у сільськогосподарському секторі, включаючи відносини між приватним та державним сектором, між сільськогосподарськими кооперативами приватними особами – аграрними товаровиробниками, а також між окремими приватними підприємствами. У багатьох випадках саме держава в результаті відіграє вирішальну роль у полегшенні доступу дрібних землевласників до технічних, інформаційних і страхових послуг в агробізнесі, а також до ринків збуту сільськогосподарської продукції і харчових продуктів. У перспективі необхідно активно залучати представників дрібних землевласників та окремих сільськогосподарських підприємств і їх об'єднань до практичного здійснення та оцінки політики інвестування у сільське господарство, а також до розробки інвестиційних програм для виробничо-збутових ланцюжків у сфері продовольства та сільського господарства.

Окрім наведеного вище слід зазначити, що основою продовольчої безпеки є землі сільськогосподарського та лісогосподарського призначення як основний базис аграрного виробництва. Виробництво основних видів продукції аграрного природокористування, яке за КВЕД в класифікаційному відношенні має розгалужену систему видів економічної діяльності, формує основний об'єм валютних надходжень до України із закордону. Відтак важливість іноземних інвестицій у сферу сільськогосподарського землекористування на сьогодні важко переоцінити.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення: розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.05.2004 р. № 332-р. Офіц. вісн. України. 2004. № 21. Ст. 1449.

2. Батир Ю. Г. Державна стратегія продовольчої безпеки. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2021. Вип. 1. С. 49–57.

3. Вараксіна О. В. Оцінка моделі функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки національної економіки. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». 2016. № 1. С. 91–98.

4. Жушман В. П. Правовідносини із забезпечення продовольчої безпеки. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: моногр. / О. М. Батигіна, В. П. Жушман, В. М. Корнієнко та ін. ; за ред. В. Ю. Уркевича та М. В. Шульги. Харків: Право, 2013. С. 51–69.

5. Халатур С. М. Сучасна практика формування стратегії економічного розвитку сільського господарства. Бізнесінформ. 2017. № 6. С. 138–142.

6. Немченко В. В. Продовольча безпека України. Збірник наук. праць ВНАУ. 2012. Том 2. № 4 (70). С. 179–183.

7. Як зміцнити продовольчу безпеку та інвестування в сільське господарство з урахуванням інтересів дрібних землеволодільців. Рекомендації ФАО щодо мір політики (2011). URL: <https://www.fao.org/3/av039r/av039r.pdf>.

Кулинич Павло Федотович

*д.ю.н., професор, член-кореспондент
НАПрН України, завідувач сектору
проблем аграрного та земельного права,
Інститут держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДУ ВОЄННОГО СТАНУ

Продовольча безпека на сучасному етапі розвитку суспільства та його правової системи є визнаною правовою категорією, яка характеризується не тільки наявністю розвиненої правової

доктрини, а є й закріпленою у чинному законодавстві нашої держави легальною дефініцією. Так, згідно з ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р., продовольча безпека являє собою захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності [1].

Дане законодавче визначення продовольчої безпеки піддається критиці з боку вітчизняних дослідників права через неповне відображення його ознак. Погоджуючись з такою критикою, маємо зазначити, що вищенаведене законодавче визначення продовольчої безпеки містить недоліки методологічного характеру. Адже, в його основу покладений акцент на гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів. Водночас, ми вважаємо, що економічна доступність продовольства для населення неможлива без його наявності - виробництва аграрним сектором країни достатніх обсягів продовольства або ж його імпорту.

Правове забезпечення продовольчої безпеки України є функцією всією правовою системою держави, де кожна галузь права відіграє власну забезпечувальну роль. Цілком очевидно, що кожна з галузей правової системи країни має власний рівень і сектор впливу на врегулювання відносин продовольчої безпеки. Водночас одні з них є основними, системоутворюючими для продовольчої безпеки як правової категорії, які безпосередньо формують її зміст, інші ж галузі права є допоміжними – такими, що посилюють правовий вплив основних галузей права на відносини продовольчої безпеки. До основних галузей права щодо забезпечення продовольчої безпеки ми відносимо аграрне, земельне та інші природоресурсні галузі права, а також екологічне право.

Земля є основним засобом аграрного виробництва. Тому земельне право, яке відіграє провідну роль у регулюванні земельних відносин, безпосередньо спрямоване на забезпечення продовольчої безпеки. Адже ефективна дія його інститутів і норм забезпечує позитивний вплив на продовольчу безпеку країни, натомість ускладнення у застосуванні земельно-правових норм може завдати шкоди розвитку відносин продовольчої безпеки.

Зазначений висновок підтверджує розпочата 24 лютого 2022 р. російська агресія проти України, яка зумовила термінове повне припинення роботи Державного земельного кадастру, Державного реєстру речових прав на землю та деяких інших державних електронних реєстрів, що містять відомості про об'єкти, суб'єктів земельних відносин та права на землю. В результаті їх припинення порушився процедурний ланцюг розвитку земельних правовідносин в частині набуття, переходу та припинення прав на землю, в першу чергу сільськогосподарського призначення. Крім того, несподівана і неспровокована російська агресія проти України змусила багатьох власників і користувачів сільськогосподарських земельних ділянок покинути місця проживання та переїхати у безпечні регіони країни. Оскільки у березні 2022 р. в Україні розпочиналася посівна кампанія, то припинення роботи державних реєстрів та переміщення значної кількості власників і користувачів землі в інші регіони спричинили загрозу її зриву, що завдало б шкоди продовольчій безпеці країни. З метою недопущення настання таких наслідків був терміново був розроблений і 24 березня 2022 р. прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [2], який спрямований на пристосування регулювання земельних відносин до вищезазначених умов. Зокрема, законодавець вирішив на період воєнного стану відмовитися від сформованого у законодавстві механізму набуття, переходу та припинення прав на землі чергу сільськогосподарського призначення та запровадив спрощений порядок оформлення прав на землю.

По-перше, Закон проголосив практично всі договори щодо таких земель, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану, такими, що автоматично поновлені на один рік без згоди сторін таких договорів і без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

По-друге, Закон надав органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування право передавати в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва за спрощеною процедурою на строк до одного року земельні ділянки

сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності (крім тих, що перебувають у постійному користуванні осіб, які не є державними, комунальними підприємствами, установами, організаціями, а також земельних ділянок колишньої колективної власності. Спрощеність процедури передачі в оренду таких ділянок полягала у відмові від проведення аукціонів, а також без повноцінного формування таких ділянок з реєстрацією їх у Державному земельному кадастрі, а прав на них – у Державному реєстрі речових прав. Натомість формування таких земельних ділянок здійснювалося на підставі технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації земель, а реєстрація прав на них здійснювалася шляхом реєстрації відповідних договорів оренди землі у спеціально запровадженій книзі реєстрації землеволодінь і землекористувань в умовах воєнного стану, ведення якої покладене на районні військові адміністрації.

По-третє, Закон надав постійним користувачам та емфітевтам земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної, комунальної власності (крім державних і комунальних юридичних осіб) нетипове для них право передавати такі земельні ділянки в оренду строком до одного року для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

По-четверте, Закон надав орендарям і суборендарям земельних ділянок сільськогосподарського призначення усіх форм власності право передавати на строк до одного року належне їм право оренди, суборенди іншій особі для використання земельної ділянки за цільовим призначенням. Така передача здійснюється без згоди власника земельної ділянки на підставі письмового договору про передачу права землекористування між землекористувачем та особою, якій передається право користування земельною ділянкою.

Таким чином, зазначений Закон забезпечив оперативне залучення невикористовуваних та інших сільськогосподарських земель у аграрне виробництва у період весняних польових робіт, істотно зменшивши загрозу неотримання продовольчої продукції з таких земель через непроведення на них весняних польових робіт у 2022 р.

Водночас даний Закон, вирішивши одну групу питань забезпечення продовольчої безпеки країни, створив умови

виникнення для неї нових загроз вже в найближчому майбутньому. Так, швидка передача прав на земельні ділянки без перевірки наявності щодо них раніше зареєстрованих прав у Державному реєстр речових прав та без перевірки накладення земельних ділянок засобами ведення Державного земельного кадастру. Це створює сприятливі умови для появи нової хвилі порушень земельних прав, які сприяють аграрному рейдерству, особливо у період збору урожаю. Рейдери зможуть використовувати для протиправного захоплення урожаю наявність прав на земельну ділянку у двох осіб, протиставляючи право однієї особи праву іншої. Фактично рейдери зможуть діяти або в інтересах «довоєнного» суб'єкта права на землю, або ж в інтересах особи, яка отримала право на землю за спрощеною процедурою після введення воєнного стану. Проте рейдерство, завдаючи збитків агровиробникам, істотно підриває сформовані в Україні стандарти продовольчої безпеки.

Незважаючи на воєнний стан, в Україні вживаються й заходи з удосконалення земельного законодавства, які сприятимуть зміцненню національної та глобальної продовольчої безпеки у найближчому майбутньому. По-перше, уряд ініціював проведення меліоративної реформи, яка спрямована на підвищення ролі агровиробників у проведенні гідротехнічної меліорації земель. Для проведення цієї реформи був прийнятий Закон України «Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель» [3], а також внесений на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вдосконалення системи управління об'єктами інженерної інфраструктури меліоративних систем державної власності» № 7577 [4]. По-друге, урядовий План відновлення України містить розділ «Нова аграрна політика», який передбачає невідкладну розробку і прийняття законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони ґрунтів та відтворення їх родючості», «Про внесення змін до деяких законів України щодо упорядкування використання земель, які перебувають в процесі відновлення», «Про консолідацію земель» та Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми охорони та відновлення ґрунтів». По-третє, навіть в умовах воєнного стану продовжується

цифровізація земельних відносин, зокрема, на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції». Отже, навіть в умовах війни в Україні формуються земельно-правові засади стабільної продовольчої безпеки країни на тривалу перспективу.

Список використаних джерел:

1. Про державну підтримку сільського господарства України. Закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. - № 49. Ст. 527.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Закон України від 24 березня 2022 року № 2145-IX. Офіційний вісник України. 2022. № 31. Ст. 1635.
3. Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель. Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2079-IX. Офіційний вісник України. 2022. № 39. Ст. 206.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вдосконалення системи управління об'єктами інженерної інфраструктури меліоративних систем державної власності. Проект Закону України № 7577. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40049>.

Курман Тетяна Вікторівна

*д.ю.н., професор, виконуюча обов'язки
завідувачки кафедри земельного та аграрного права,*

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема гарантування й підтримання належного рівня продовольчої безпеки в умовах глобалізації давно набула загальносвітового масштабу. Починаючи з 70-х років минулого століття, коли цивілізований світ стикнувся зі Світовою зерновою кризою, людство зрозуміло необхідність створення глобального механізму забезпечення продовольчої безпеки. Для вирішення цього завдання було зроблено низку кроків: створено ряд спеціальних інституцій, укладено відповідні міжнародно-правові документи, в окремих державах прийнято національні закони про продовольчу безпеку, розроблено й запроваджено Спільну аграрну політику в ЄС, серед Глобальних цілей сталого розвитку проголошено такі цілі, як подолання голоду і бідності, покращення здоров'я тощо (до речі, вказані цілі знайшли своє закріплення й в Указі Президента України від 30.09.2019 р. «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» (досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і подолання бідності).

Однак досягти поставленої міжнародною спільнотою цілі – гарантування продовольчої безпеки на глобальному рівні – повною мірою, на жаль, не вдалося. Перелік причин цього доволі широкий: а) зростаюча кількість населення Земної кулі; б) поглиблення екологічної кризи, що знайшла свій вияв, по-перше, у зміні клімату, у так званому глобальному потеплінні, що чинить негативний вплив на стан агросфери, призводить до опустелювання, погіршення умов ведення аграрного виробництва, вимагає переходу до адаптивних форм його ведення, зокрема, до меліоративного землеробства, а, по-друге, у виснаженні ресурсного потенціалу агросфери, зокрема, ґрунтів внаслідок екологічно

незбалансованого природокористування. Так, за опитуваннями фермерів, через зміну клімату за останні 5 років спостерігалось стрімке зменшення загальної кількості опадів, посухи, що зумовило зниження врожайності по основних культурах як мінімум у два рази; в) економічні кризи, збройні конфлікти, пандемія та ін.

За даними ВООЗ і ФАО кількість людей, що страждає від голоду станом на 2021 р. становила 828 млн, що приблизно на 46 млн більше, ніж у 2020 р., і на 150 млн більше, ніж до початку пандемії COVID-19 [1]. І якщо два роки тому статистика засвідчувала, що кожна 9 людина у світі голодує, то станом на 2021 рік ситуація тільки погіршилася.

Зберігає свою актуальність дана проблема і для України. Відповідно до Глобального індексу продовольчої безпеки Україна, отримавши за даними Держстату України у 2021 році рекордний врожай зернових і олійних культур (107 млн. тонн), посіла лише 54 місце, маючи високі показники доступності, якості й безпечності, але значно поступаючись іншим державам у показнику «ресурси і сталий розвиток». Фактично саме цей показник й не надав змоги Україні посісти вищі місця у Глобальному індексі продовольчої безпеки. Сьогодні ж, в умовах повномасштабної війни на території України, ситуація тільки погіршується. Весь світ спостерігає за тим, як ворог нищить аграрний потенціал нашої країни, як палають в пожежах десятки й сотні га врожаю зернових культур тощо. Все це створює реальну загрозу продовольчої кризи як на внутрішньому, так і на регіональному та глобальному рівнях. І саме ці події дали змогу оцінити справжню роль України у механізмі забезпечення продовольчої безпеки світу, зрозуміти, що наша держава фактично виступає одним з гарантів глобальної продовольчої безпеки.

Війна не тільки принесла горе і смерті, примусила тисячі людей залишити домівки, але й завдала величезних збитків нашим аграріям і зумовила появу нових загроз у сфері продовольчої безпеки. Внаслідок ракетно-артилерійських обстрілів зафіксовано загибель стад сільськогосподарських тварин (очікується втрата до 30 % поголів'я), знищено або пошкоджено тваринницькі ферми, сільськогосподарську техніку, об'єкти аграрної інфраструктури: сільськогосподарської, складської, транспортної, енергетичної, переробної промисловості

(в т.ч. зерносовища, елеватори), меліоративні системи і споруди, врожай сільськогосподарських культур, ліси, виноградники, сади, значної шкода завдано ґрунтам. Переважна частина територій, на яких в Україні ведуться активні бойові дії, зайнята сільськогосподарськими угіддями – полями, пасовищами та сіножатями. Військові дії призводять до цілого ряду небезпечних впливів на земельні ділянки сільськогосподарського призначення – це їх мінування, засмічення уламками бойових частин ракет та снарядів, забруднення важкими металами та їх сполуками внаслідок обстрілів, хімічне ураження опадами з елементів токсичних газів (оксид сірки, оксид азоту, монооксид карбону), які потрапляють у повітря при вибухах боєприпасів, а потім з атмосфери повертаються в ґрунт через кислотні дощі, змінюють рН ґрунту та викликають опіки рослин, утворення воронок. Так, експертами Української природоохоронної групи у Харківській області на земельних ділянках в 1 кв. км. нараховано 480 воронок від снарядів, вибухами вивернуто щонайменше 90 000 тонн ґрунту. Лише засипати воронки – недостатньо, оскільки по краях воронки ґрунт значно ущільнюється і вважається деградованим, оскільки зазнала змін інтенсивність процесів, які домінували на довоєнному ґрунтовому ландшафті.

Отже, подальше сільськогосподарське використання значної частини цих земель у найближчому майбутньому є вкрай ускладненим, часом навіть небезпечним, а отже неприпустимим до проведення детального обстеження і запровадження ґрунтоохоронних заходів. В цілому слід констатувати, що земельний фонд України внаслідок російського вторгнення зазнає непоправної шкоди, наслідки якої будуть відчуватись ще досить довгий час. Для відновлення природного ґрунтового покриву необхідні століття. Вчені визначили, що для того, щоб природа поновила зруйнований 20-ти сантиметровий шар гумусу, необхідно від 1500 до 7500 років. А за наступні 100 років зможе відновитися лише 0,5-2 см¹.

До цього ж переліку загроз слід додати наступні: вивезення аграрної техніки і врожаю окупантами, падіння цін на сільськогосподарську продукцію (у 2021 р. ціна за 1 т пшениці становила 300 дол. США, у 2022 – 100 дол. США), обмеження,

пов'язані з санкційною політикою, які певним чином відбилася й на українських аграріях.

Вагомим чинником, що вплинув на стан глобальної продовольчої безпеки, стало блокування портів, внаслідок чого українські аграрії не мали змоги експортувати сільськогосподарську продукцію, виконувати належним чином укладені зовнішньоекономічні контракти. В результаті – не лише самі зазнали значних фінансових втрат, але й суттєво погіршилася ситуація з продовольчим забезпеченням у ряді країн Африки, Південного Сходу, навіть європейські країни відчули це.

За попередньою оцінкою FAO, прямі втрати активів у галузі сільського господарства внаслідок війни в Україні становлять понад 6,5 млрд. дол. США. На даний час втрати доступних посівних площ складають понад 25 %, зрошуваних земель – понад 70 %, ягідників – близько 25 %, садів – 20 %. Тож ведення повномасштабної війни на території України створює неабиякі загрози не тільки у сфері ведення агробізнесу, але й, як результат, – у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

Враховуючи викладене, надзвичайно актуальною на сьогодні є проблема формування цілісного і дієвого механізму правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні. З огляду на це, існує нагальна потреба у прийнятті спеціального Закону «Про продовольчу безпеку України» як основи національного механізму забезпечення продовольчої безпеки. Як вбачається, у даному законі потрібно визначити такі важливі в умовах воєнного стану поняття як надзвичайна продовольча безпека, продовольча криза, продовольча допомога, продовольчий банк, окреслити конкретні формули обрахунку індикаторів, встановити критерії кожного з індикаторів продовольчої безпеки, закріпити дієву систему моніторингу і протидії наявним і потенційним загрозам тощо. Зміст поняття продовольчої безпеки має розкриватися саме в системі критеріїв, показників та індикаторів, які дадуть змогу всебічно оцінювати поточний стан, динаміку і тенденції змін у сфері її забезпечення.

Однак, механізм забезпечення продовольчої безпеки не може обмежуватися одним спеціальним Законом, потребують системних і якісних змін й інші нормативно-правові акти (Закон України

«Про державну підтримку сільського господарства України», ЗКУ, КУЗПБ та ін.). Це зумовлюється цілком очевидною багатогранністю і комплексністю категорії продовольчої безпеки та проблеми її забезпечення. Адже продовольча безпека нерозривно пов'язана як з питаннями ефективного ведення агробізнесу, його державної підтримки, адекватного оподаткування, так і з питаннями агроекспортних і земельних відносин, ефективного використання різних інструментів цивілізованого ринку, приміром, механізму банкрутства, та іншими питаннями.

Таким чином правовий механізм забезпечення продовольчої безпеки має бути комплексним, побудованим на засадах системно-синергетичного підходу, спрямованим на вирішення конкретних завдань, що відповідають сучасним інтересам і очікуванням громадян, територіальних громад, українського суспільства і держави, зокрема в умовах воєнного стану, а також сприяють подальшому вдосконаленню законодавства України, розвитку науки й суспільному прогресу, який неможливий без гарантування продовольчої безпеки держави і сталого розвитку агросфери. Цілком слушною слід також вважати пропозицію П.Ф. Кулинича щодо надання Україні статусу гаранта у сфері глобальної продовольчої безпеки, а також його закріплення на міжнародно-правовому рівні.

Список використаних джерел:

1. UN Report: Global hunger numbers rose to as many as 828 million in 2021. World Health Organization: global website. URL: <https://www.who.int/news/item/06-07-2022-un-report--global-hunger-numbers-rose-to-as-many-as-828-million-in-2021>

Лісова Тетяна Вікторівна

д.ю.н., доцент, доцент кафедри земельно-го та аграрного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЯКІСНИЙ СТАН ЗЕМЕЛЬ – ОСНОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Головним фактором забезпечення як продовольчої, так і екологічної безпеки є стан земельних ресурсів. Адже саме ґрунти є основою виробництва сільськогосподарської продукції з метою забезпечення продовольчої безпеки країни. Зауважимо, що розвиток технічного прогресу відзначається не лише позитивними, але й негативними наслідками, що знаходять свій прояв у погіршенні стану навколишнього природного середовища, його засміченні та зараженні радіонуклідами, нітратами або іншими небезпечними для здоров'я і життя людини речовинами. Саме турбота про безпечне проживання людини зумовила зосередження уваги на питаннях забезпечення охорони навколишнього природного середовища, народження і виховання у сприятливих природних умовах теперішнього й майбутнього поколінь, вирощування екологічно безпечної харчової продукції, що відповідає стандартам якості [1, с. 208].

Найбільш загрозливими характеристиками сучасного стану земель є їх деградація й опустелювання, що є найбільш серйозним викликом для сталого розвитку країни, адже це спричиняє суттєві проблеми екологічного й соціально-економічного характеру і становить реальну загрозу національній безпеці.

Як слушно зазначають фахівці, головною умовою забезпечення стабільного розвитку агропромислового комплексу є збереження та відновлення родючості ґрунтів сільськогосподарських угідь [2, с. 24]. Саме ґрунтова родючість є основою продуктивності земель сільськогосподарського призначення, що, в свою чергу, впливає на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції та її собівартість.

На суттєве поглиблення кризових явищ щодо сучасного стану земель значною мірою впливають проведення військових дій на території України та тимчасова окупація частини її території.

При відновленні земель, стан який погіршився внаслідок бойових дій, доцільно обирати заходи їх відновлення відповідно до обсягу негативних наслідків, масштабу забруднення та ступеня погіршення їх стану, починаючи від внесення мінеральних добрив, детоксикації та завершуючи консервацією окремих земельних ділянок шляхом заліснення. Адже вирощування сільськогосподарських культур на таких земельних ділянках та їх подальше вживання буде залишатися небезпечним для здоров'я людини впродовж тривалого періоду часу.

З метою відшкодування збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, насамперед вельми важливо визначити розмір шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20 березня 2022 р. № 326 основні показники, які мають бути оцінені при визначенні шкоди, завданій земельним ресурсам є наступні: фактичні витрати на рекультивацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій для облаштування державного кордону; витрати на відновлення меліоративних площ й на розмінування [3]. Йдеться насамперед про земельні ділянки сільськогосподарського призначення.

Зокрема, відповідно до Наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 18 травня 2022 р. № 295 витрати власників землі та землекористувачів на рекультивацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, визначаються на підставі кошторисної вартості запроєктованих робіт відповідних реалізованих робочих проектів землеустрою щодо рекультивації порушених земель [4]. При цьому розмір завданих збитків власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення, в тому числі із урахуванням фактично понесених витрат на приведення земельних ділянок

у придатний для використання стан, визначається відповідно до Порядку визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 р. № 284.

В умовах погіршення стану навколишнього природного середовища, кризового стану земель необхідно поширювати ґрунтоохоронні агротехнології, забезпечити зменшення хімічного та механічного навантаження на ґрунти, обрати та запровадити відповідні ступеню погіршення якісного стану деградованих та малопродуктивних земель заходи з його відновлення, що сприятиме, певною мірою, забезпеченню продовольчої безпеки країни.

Список використаних джерел:

1. Лісова Т.В., Шарапова С.В., Гордєєв В.І. Правові засади використання природних ресурсів як важливого чинника забезпечення продовольчої безпеки. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: монографія / О.М. Батигіна та ін.; за ред. М.В. Шульги. Харків: «ФОРМ ШЕВЧЕНКО С.О.», 2013. С. 207 – 234.

2. Краснолуцький О., Шевченко О. Система заходів щодо охорони родючості ґрунтів та попередження їх деградації у Київській області. Землевпорядний вісник. 2015. № 10. С. 24 – 33.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20 березня 2022 р. № 326. Офіційний вісник України. 2022. № 26. Ст. 1413.

4. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 18 травня 2022 р. № 295. Офіційний вісник України. 2022. № 45. Ст. 2479.

Покальчук Михайло Юрійович

*к.ю.н., доцент, ас. кафедри земельного та
аграрного права*

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

У першій половині жовтня 2022 року місто Харків традиційно приймає одну з визначних подій як у науковому просторі, так і у практичній площині – VI Харківський Міжнародний юридичний форум. Не випадково, що темою одного із напрямів є «Продовольча безпека в умовах сучасних викликів: національно-правовий та міжнародний аспекти», що підтверджує важливість в умовах військового стану аграрного сектору як засобу формування бюджету та основного інструменту забезпечення продовольчої безпеки України.

Аграрне виробництво в Україні тривалий час є однією із провідних експортно-орієнтованих галузей, що забезпечує розвиток економіки та продовольчу безпеку країни. Глобальні події сьогодення найбільш яскраво визначили надважливе місце національного сільськогосподарського товаровиробника у забезпеченні світової продовольчої безпеки. Варто згадати, що Україна зайняла 52-е місце в Глобальному індексі продовольчої безпеки. Індекс розроблений дослідним підрозділом The Economist (Economist Intelligence Unit) спільно із компанією DuPont і міжнародними експертами. Він оцінює основні аспекти фінансової і фізичної доступності продовольства, а також якості та безпеки продуктів харчування в 109 країнах світу. Індекс являє собою динамічну кількісно-якісну модель, засновану на більш ніж 28 показниках, яка вимірює фактори продовольчої безпеки в розвинених країнах. З травня 2014 р. Індекс також враховує вплив двох факторів – ожиріння і продовольчі втрати – на доступ до безпечної, поживної і фінансово доступної продовольства.

В рамках даного Індексу продовольча безпека визначається як стан, при якому у людей в будь-який час є фізичний, соціальний та економічний доступ до продовольства (в достатній кількості і

достатньої харчової цінності), що відповідає потребам їх раціону харчування для здорового та активного життя.

Проте, останні події, які відбулися в Україні та пов'язані зі збройною агресією з боку Російської Федерації, значним чином негативно вплинули як на стан національної економіки в цілому, так і на аграрний сектор виробництва зокрема. Варто зазначити, що внаслідок вищезазначених дій окупанта значно скоротилися площі сільськогосподарських угідь, непоправних втрат зазнала галузь тваринництва, фізично знищеними є значна кількість об'єктів господарської інфраструктури, надмірного здорожчання зазнали паливно-мастильні матеріали та насіннєвий фонд.

Зважаючи на це, країна постала перед складним викликом, який полягає у нагальній необхідності реформування аграрних правовідносин відповідно до вимог сучасності. У зв'язку з цим урядом було розроблено комплекс дій за багатьма напрямками, що включає в себе: моніторинг стану продовольчої безпеки та сільськогосподарської інфраструктури в цілому, надання державної підтримки виробникам харчових продуктів і на останок – забезпечення адресною продовольчою допомогою найбільш соціально-вразливих верств населення.

Нормативне закріплення вказаних заходів знайшло своє відображення у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24 березня 2022 року, № 2145-ІХ. Варто зазначити, що аналіз вищезазначеного нормативного акту дає можливість визначити його специфіку, що впливає з умов воєнного стану. Тобто, мова йде про зупинення деяких правових механізмів, що захищають приватні інтереси, що є цілком обґрунтованим в умовах російської агресії. Замість того, Законом запроваджується у законодавстві певні правові механізми, відповідно до яких на перше місце ставляться інтереси суспільства у забезпеченні невідкладного використання наявних сільськогосподарських земель для виробництва продовольства, що може суперечити інтересам власників та землекористувачів земельними ділянками.

У сучасних складних геополітичних умовах Законом вводяться виключні заходи, що будуть діяти до завершення зазначеного стану.

Йдеться про автоматичне поновлення договорів на використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення усіх форм власності строком на 1 рік; спрощений порядок передачі в оренду земель сільськогосподарського призначення з державної або комунальної власності для товарного сільськогосподарського виробництва; спрощений порядок державної реєстрації договорів щодо землі; посвідчення договорів кваліфікованими електронними підписами. Тобто, зміни у законодавстві спрямовані на врегулювання складного становища, у якому опинилися переселенці, які є землевласниками. Іншими словами, договори щодо оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення – суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту, строк користування якими закінчився після введення воєнного стану після 24 лютого 2022 року, вважаються поновленими на один рік без волевиявлення сторін відповідного договору про таке поновлення. Зазначене поновлення договорів відбувається автоматично і поширюється на випадки, що стосуються земель сільськогосподарського призначення:

- державної, комунальної власності, невitreбуваних, нерозділених земельних ділянок, а також земельних ділянок, що залишилися у колективній власності і були передані в оренду органам місцевого самоврядування;

- приватної власності.

Крім того, як відомо, «довоєнним» земельним законодавством передбачена досить тривала і складна процедура вирішення питань щодо передачі державних і комунальних земель в оренду та оформлення такої передачі, що в умовах воєнного часу країна не може собі дозволити. Тобто, Закон призупиняє на період воєнного часу застосування великої кількості таких процедур з метою полегшення та прискорення доступу аграріїв до землі. В умовах війни для сільського господарства мають бути використані усі доступні землі протягом найближчих декількох тижнів.

Зазначимо, що досліджуваний Закон входить до пакету нормативно-правових актів, прийнятих нещодавно парламентом для полегшення діяльності сільськогосподарських товаровиробників в умовах воєнного стану. Сюди відносяться акти, що регулюють питання продовольчої безпеки, земельних відносин, виробництва

сільськогосподарської продукції, розвитку зрошення / меліорації, протидії рейдерству, містобудівної діяльності тощо.

Варто підсумувати, що вищезгадані зміни до законодавства є вкрай важливими та необхідними в сучасних реаліях. Як показали останні місяці, роль та значення сільськогосподарського товарного виробництва на сьогодні є ключовими не лише у питаннях гарантування продовольчої безпеки України, а й у забезпеченні сільськогосподарським продовольством світової спільноти. Попри це, Україні не варто зупинятися на досягнутому, а продовжувати будувати розвинену економіку з метою заміни статусу сировинного придатку на аграрну економіку. Тобто, зусилля держави мають спрямовуватися на збільшення переробки сільськогосподарської продукції та впровадження альтернативних джерел енергії, наприклад, біоетанолу. Крім того, в умовах воєнного стану вважаємо доцільним згадати про інститут спрощеного оподаткування, який на сьогодні також може стати одним із дієвих механізмів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, що позитивно позначиться на вирішенні питань продовольчої безпеки України.

На сьогодні, можна сміливо стверджувати, що продовольча безпека має національний характер, проте, роль та значення вітчизняного аграрного сектору давно сягнуло за межі національного і є дієвим інструментом гарантування світової продовольчої безпеки.

Рибалко Костянтин Валерійович
*Начальник Юридичного управління
Головного управління Держгеокадастру
у Харківській області*

**ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖГЕОКАДАСТРУ
В РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Початок повномасштабного військового вторгнення сусідньої країни-агресора 24 лютого 2022 року став стартом для зміни векторів розвитку усіх сфер життєдіяльності країни, який не оминув аграрну, а відтак і земельну сфери відповідно, позитивна динаміка функціонування яких прямо впливає на створення продовольчої безпеки як України, так і значної кількості країн світу.

За інформацією аналітичного звіту Центру досліджень продовольства та землекористування Київської школи економіки (KSE Агроцентр) спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України «Огляд збитків та втрат в АПК України. Збитки у сільському господарстві України сягнули \$4.3 млрд. 14 червня 2022 року»: «Загальна сума втрат, нанесених сільськогосподарській галузі України внаслідок повномасштабного російського вторгнення на територію країни, вже склала \$4.29 млрд.

Російська агресія впливає не лише на можливість вільно експортувати нашу аграрну продукцію та щорічно годувати близько 400 мільйонів людей у цьому світі. Пошкодження земель, інфраструктури, сільськогосподарської техніки безпосередньо впливають на виробництво аграрної продукції в Україні. Без відновлення втрачених активів Україна не зможе повернутись на своє місце у глобальній продовольчій безпеці.

У структурі пошкоджень найбільші втрати фіксуються внаслідок знищення або часткового пошкодження сільськогосподарських угідь та незбору врожаю – 2,135 млн дол. США. Сільськогосподарські землі зазнали двох значних видів пошкоджень – мінне забруднення та пряме фізичне пошкодження. Крім мінних полів, місця, що постраждали від активних бойових

дій, також забруднені нерозірваними боеприпасами, що створює смертельну загрозу для українських фермерів під час польових робіт. Вартість обстеження земель з високим ризиком мінного забруднення та розмінування постраждалих територій оцінюється в 436 мільйонів доларів США. Другим видом пошкоджень є фізичне пошкодження родючого шару ґрунту, наприклад, – воронки від артилерійських обстрілів і ракетних ударів, пошкодження ґрунту гусеницями танків або іншої військової техніки...» [1].

Така аналітика збитків дійсно вражає своїм масштабом, але і стає символічним закликком до своєчасних законодавчих змін у чинне «воєнне» земельне законодавство з метою посилення ролі і активізації діяльності державних інституцій з урахуванням вимог воєнного стану, зокрема, відповідальної за реалізацію державної політики у сфері регулювання земельних відносин – Державної служби з питань геодезії, картографії та кадастру (далі – Держгеокадастр).

За період березень-липень поточного року прийнято низку нормативно-правових актів законного та підзаконного рівня, які набравши чинності, стали дорожньою картою для діяльності Держгеокадастру та його територіальних органів в областях з урахуванням важливого фактору безпеки життя громадян і функціонування суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки в областях України, на територіях яких відбуваються бойові дії та які знаходяться в тимчасовій окупації.

«Очолює» такий ряд нормативно-правових актів – Закон України від 24.03.2022 р. № 2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» (чинний з 07.04.2022 р.), до якого в подальшому «долучились» Закон України від 12.05.2022 р. № 2247-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» (чинний з 09.06.2022 р.), постанови Кабінету Міністрів України від 10.05.2022 р. № 563 «Деякі питання регулювання земельних відносин» (чинна з 14.05.2022 р.), від 07.05.2022 р. № 564 «Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану» (чинна з 14.05.2022 р.) та від

01.07.2022 р. № 753 «Про внесення змін до Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок» (чинна з 06.07.2022 р.), наказ Мінагрополітики від 24.06.2022 р. № 376 «Про затвердження усереднених показників нормативної грошової оцінки земель» (чинний з 29.07.2022 р.).

Відтак саме постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 р. № 564 «Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану» (далі – Постанова № 564) стала правовим підґрунтям для «ручного регулювання повноважень» територіальних органів Держгеокадастру в областях в частині надання адміністративних послуг – обмежень доступів державних кадастрових реєстраторів до функціоналів єдиної державної геоінформаційної системи відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України (до Державного земельного кадастру) [2].

Дія норм такої постанови в часі та просторі відбувається завдяки нормам відповідних наказів Держгеокадастру, які були видані після набрання чинності Постановою № 564 та до яких постійно вносяться зміни.

Так фокусуючи свою увагу на фактично «зabloкованій» діяльності Головного управління Держгеокадастру у Харківській області (далі – ГУД у Харківській області), яке відповідно до пункту 2 Положення про Головне управління Держгеокадастру у Харківській області, затвердженого наказом Держгеокадастру від 23.12.2021 р. № 603 [3], керується у своїй діяльності наказами Держгеокадастру, зокрема, під час дії воєнного стану: наказами Держгеокадастру від 19.09.2022 р. № 271 «Про внесення змін до Переліку адміністративно-територіальних одиниць, в межах яких припиняється доступ користувачів до Державного земельного кадастру» (до складу такого Переліку адміністративно-територіальних одиниць включені всі 7 районів Харківської області) [4], від 28.09.2022 р. № 280 «Про внесення змін до Переліку державних кадастрових реєстраторів, які в умовах воєнного стану здійснюють визначені Законом України «Про Державний земельний кадастр» повноваження» (державні кадастрові реєстратори ГУД у Харківській області, яким надано доступ до функціоналів Державного земельного кадастру, відсутні) [5].

Відсутність доступу до функціоналів Державного земельного кадастру унеможливило надання платних адміністративних послуг, кошти від надання яких надходять до місцевих бюджетів громад Харківської області (за 2021 рік за рахунок платних адміністративних послуг ГУД у Харківській області надійшло коштів в розмірі 8,231 млн грн.).

Позитивним кроком в реалізації принципів «оперативності та своєчасності», «доступності та зручності для суб'єктів звернень» державної політики у сфері «земельних» адміністративних послуг стало впровадження Держгеокадастром з 25 липня поточного року на виконання вимог постанови Кабінету Міністрів України від 01.07.2022 р. № 753 «Про внесення змін до Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок» [6] функціоналу щодо автоматичного формування програмним забезпеченням Державного земельного кадастру адміністративної послуги «Видача витягу з технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки» (сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів) в електронній формі.

Запровадження зазначеного функціоналу дозволило отримувати витяг в електронному вигляді одразу після подання відповідної заяви без участі працівників територіальних органів Держгеокадастру через електронні сервіси Держгеокадастру (<https://e.land.gov.ua/>). Кількість таких витягів по Харківській області станом на 25.08.2022 р. дорівнювала 623 шт. (загальна кількість по Україні – 50508 шт.).

Надання адміністративної послуги «видача витягу з технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки» сільськогосподарського та інших видів цільового призначення (в межах населених пунктів) по окремим земельним ділянкам на території Харківської області зупинена на підставі наказу Держгеокадастру від 11.08.2022 р. № 225 «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, у яких неможливе надання витягу з технічної документації нормативної грошової оцінки окремих земельних ділянок» [7].

Проблемна ситуація щодо «блокування» діяльності ГУД у Харківській області в частині надання адміністративних

послуг пов'язане з врахуванням під час прийняття рішень Держгеокадастром про видачу вище перелічених наказів офіційної інформації про тимчасову окупацію території Харківської області з Переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 10 вересня 2022 року (далі - Перелік), затвердженого наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25.04.2022 № 75 (на сьогодні - у редакції наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 13.09.2022 р. № 206, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 16 вересня 2022 р. за № 1075/38411) [8].

На даний час до Переліку входить 56 територіальних громад, які розташовані в 7 районах Харківської області, тобто Переліком охоплена вся територія Харківської області. До даного наказу повільно вносяться зміни, що не відповідає актуальному стану ситуації на воєнних фронтах та у процесі визначення таких територій спираються на три ключові критерії: території, що є тимчасово окупованими; території, що перебувають в оточенні (блокуванні); території, на яких тривають активні бойові дії. Такі критерії не розмежовані з урахуванням індивідуальної ситуації в кожному окремому районі області.

Окрім того, юрисдикція повноважень державних кадастрових реєстраторів технічно прив'язана до територій районів, а мала би бути на час воєнного стану до територій територіальних громад.

Вирішення цих проблемних питань і має стати поштовхом для подальшого «розблокування» діяльності ГУД у Харківській області як територіального органу сервісно-орієнтованої державної інституції, відповідальної за реалізацію державної політики у сфері регулювання земельних відносин.

Список використаних джерел:

1. Огляд збитків та втрат в АПК України. Збитки у сільському господарстві України сягнули \$4.3 млрд. 14 червня 2022 р. URL: <https://kse.ua/ua/oglyad-zbitkiv-ta-vtrat-v-apk>

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 р. № 564 «Деякі питання ведення та функціонування Державного

земельного кадастру в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2022-%D0%BF#Text>

3. Положення про Головне управління Держгеокадастру у Харківській області, затверджене наказом Держгеокадастру від 23.12.2021 р. № 603. URL: <https://land.gov.ua>

4. Наказ Держгеокадастру від 19.09.2022 р. № 271 «Про внесення змін до Переліку адміністративно-територіальних одиниць, в межах яких припиняється доступ користувачів до Державного земельного кадастру» URL:<https://land.gov.ua>

5. Наказ Держгеокадастру від 28.09.2022 р. № 280 «Про внесення змін до Переліку державних кадастрових реєстраторів, які в умовах воєнного стану здійснюють визначені Законом України «Про Державний земельний кадастр» повноваження» URL:<https://land.gov.ua>

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.07.2022 р. № 753 «Про внесення змін до Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок» URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2022-%D0%BF#Text>

7. Наказ Держгеокадастру від 11.08.2022 р. № 225 «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, у яких неможливе надання витягу з технічної документації нормативної грошової оцінки окремих земельних ділянок». URL:<https://land.gov.ua>

8. Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих території України від 25.04.2022 р. № 75 «Про затвердження Переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 10 вересня 2022 року» (у редакції наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 13.09.2022 р. № 206, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 16 вересня 2022 р. за № 1075/38411). URL: <https://www.minre.gov.ua/doc/doc/96>

Савельєва Олена Миколаївна
кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Ефективність державної підтримки сільського господарства має забезпечуватися шляхом створення сприятливих умов для здійснення сільськогосподарської діяльності, підвищення якості і конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції з метою мінімізації природно-кліматичних та економічних ризиків сільськогосподарського виробництва та гарантування продовольчої безпеки держави. Національну продовольчу безпеку в ринкових умовах неможливо гарантувати без ефективної державної підтримки [1, с. 2].

Гарантування продовольчої безпеки визначено метою державної аграрної політики згідно ст. 2 Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», чинного на сьогодні. Продовольча безпека як правова категорія являє собою захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності (ст. 2, 2¹.5Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» в редакції від 27 жовтня 2022 р.).

Зміст терміна «гарантії» у науковій доктрині розкривається крізь призму правових норм, що встановлюють специфічні юридичні засоби, умови та порядок реалізації прав, юридичних засобів їх охорони та захисту у випадку порушення. Законодавець, встановлюючи ту чи іншу норму-гарантію, покладає на неї певні додаткові завдання, які спеціально спрямовані на забезпечення уповноваженій особі можливості реалізувати свої конкретні суб'єктивні права [2, с. 28, 31].

Найбільш серйозну перевірку на ефективність норми щодо гарантування продовольчої безпеки одержали у 2022 році в умовах запровадження воєнного стану в державі. Парламентом і Урядом було внесено ряд змін і доповнень у чинне аграрне та земельне законодавство з метою недопущення голоду, збереження

темтів сільськогосподарського виробництва, захисту прав землекористувачів, задоволення попиту на аграрну продукцію і харчові продукти на внутрішньому та зовнішньому ринках. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 327 р було затверджено План заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, яким передбачено: а) здійснення моніторингу стану продовольчої безпеки; б) забезпечення безперебійного виробництва сільськогосподарської продукції та харчових продуктів; в) задоволення нагальних потреб функціонування держави щодо забезпечення населення територіальних громад в регіонах, на території яких тривають активні бойові дії, продовольчими товарами тривалого зберігання; г) формування розгалуженої мережі зберігання резервів сировини та продовольчих ресурсів для задоволення стратегічних потреб держави; г) створення можливостей для самозабезпечення харчовими продуктами територіальних громад та домогосподарств; д) забезпечення повноцінного функціонування підприємств агропромислового комплексу, зокрема шляхом задоволення потреби в імпортних складових; е) регулювання наповнення внутрішнього ринку продукцією власного виробництва та забезпечення експортного попиту.

Слід також зауважити про виключну роль України як суб'єкта гарантування міжнародної продовольчої безпеки і одного із найбільших експортерів зерна та її вплив на ситуацію із цінами на продовольство у світі. Як відомо, внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р. під виникла реальна загроза зриву поставок та виконання зобов'язань за зовнішніми контрактами на поставку сільськогосподарської продукції.

Згідно з оновленими прогнозами ООН щодо чисельності недоїдаючих, у 2030 році від недоїдання страждатимуть 670 млн осіб – це на 78 млн більше, ніж було до пандемії COVID-19. У даний час назріває ще одна криза, яка може вплинути на глобальну динаміку продовольчої безпеки. Війна в Україні здійснила всеосяжний вплив на світові сільськогосподарські ринки у таких аспектах, як торгівля, виробництво та ціни, та може погіршити становище багатьох країн у галузі продовольчої безпеки та харчу-

вання у найближчому майбутньому. Війна в Україні, в якій беруть участь два найбільші світові виробники сільськогосподарської продукції та основних зернових культур, також порушує ланцюжки поставок та веде до підвищення світових цін на зерно, добрива та енергоносії, що призводить до дефіциту продовольства та проковуватиме подальшу інфляцію продовольчих цін у світі [3].

Як один із способів гарантування продовольчої безпеки у світі в умовах воєнного стану в Україні слід вважати підписану 22 липня 2022 р. у м. Стамбул (Республіка Туреччина) за пропозиції Організації Об'єднаних Націй між Україною, Туреччиною та Генеральним секретарем ООН Ініціативу про безпечне транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів [4]. Угодою передбачається, що всі Сторони надаватимуть максимальні гарантії щодо безпечного й надійного середовища для всіх суден, які беруть участь у цій Ініціативі. У м. Стамбул (Республіка Туреччина) під егідою Організації об'єднаних Націй створено Спільний координаційний центр, учасниками якого є ООН та Сторони Угоди. Цей Центр здійснює загальний нагляд та координацію Ініціативи. Кожна сторона та ООН були представлені в Центрі однією високопоставленою високопосадовою особою та узгодженою необхідною кількістю представників. З 1 серпня, з моменту виходу з українського порту «Одеса» першого судна Україні вдалося експортувати більше 9 мільйонів тонн продовольства, з них більше 5 мільйонів тонн – до країн Африки та Азії. У рамках Всесвітньої Продовольчої Програми під егідою ООН до країн, які перебувають на межі голоду, було відправлено понад 190 тисяч тонн української пшениці [5].

Крім цього 27 серпня 2022 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 773-р схвалено проект Угоди про фінансування заходу «Зменшення вразливості та підвищення продовольчої безпеки через підтримку постраждалого населення та сільськогосподарського виробництва в Україні (Контракт з розбудови держави та посилення стійкості)». У результаті реалізації умов підписаного Сторонами 5 вересня 2022 р. Контракту Уряд України отримав 500 млн євро грантових коштів. Їх частина спрямовується на підтримку продовольчої безпеки та посилення економічної стійкості країни через забезпечення безперервного виробництва сільськогосподарської та харчової продукції [6].

Механізм гарантування продовольчої безпеки у сучасних умовах реалізується за участю держави в особі уповноважених органів як основного суб'єкта правовідносин у цій сфері, а також міжнародних інституцій, зокрема ООН та ЄС.

Отже, продовольча безпека має вирішальне значення для забезпечення населення достатнім та здоровим харчуванням, яке забезпечує тривале та здорове життя, забезпечує фізичну активність та гідне життя населення. Формування й забезпечення продовольчого суверенітету держави має публічно-правову природу і має здійснюватися на принципі пріоритетності національних інтересів у сфері продовольства та посилення її економічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Гойчук О. І. Продовольча безпека: теорія, методологія, проблеми: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра екон. наук. Миколаїв, 2004. 32 с.

2. Кузьменко Я. П. Загальна характеристика юридичних гарантій права людини на життя. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2014. Вип. 29. Т. 1. С. 27–32.

3. Стан справ у галузі продовольчої безпеки та харчування, ФАО (2022). URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/black_sea_grain_initiative_full_text.pdf (дата звернення: 01.11.2022).

4. Initiative on the Safe Transportation of Grain and Foodstuffs from Ukrainian Ports (2022) URL: <https://mtu.gov.ua/news/33811.html> (дата звернення: 01.11.2022).

5. Позиція Міністерства інфраструктури України щодо заяви Росії про вихід із «Ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів». Офіц. Сайт Міністерства інфраструктури України щодо заяви Росії про вихід із «Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів. 29 жовт. 2022. URL: <https://mtu.gov.ua/news/33811.html> (дата звернення: 01.11.2022).

6. Україна отримала 500 млн євро грантової допомоги. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news> (дата звернення: 01.11.2022).

Станіславський Валерій Петрович
*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри земельного та аграрного
права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ПРОДОВОЛЬЧА ТА ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА: ПРАВОВІ РЕАЛІЇ ВЗАЄМОДІЇ

Порушення функціонування енергетичної інфраструктури України стало новим безпековим викликом сьогодення та інструментом війн нового покоління. Суттєво впливати на стійкість функціонування енергетичних систем країни можуть технічні та технологічні новації у розвитку енергетичних технологій в усіх галузях економіки, передусім в аграрному секторі. Пріоритетність забезпечення сталого розвитку національної економіки та повноцінного забезпечення доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії для всіх категорій споживачів стає прерогативою внутрішньої національної політики України.

В умовах сьогодення до стратегій національної безпеки держави поряд із програмами національних пріоритетів повинні включатися проекти, прямо пов'язані з економічною безпекою, особливо спрямовані на розвиток таких галузей економіки, як енергетика, торгівля та продовольство [1, с. 200]. Поглиблення світової продовольчої, енергетичної та фінансової кризи вивело на поверхню роль сільськогосподарського виробництва як найбільш перспективної галузі у сфері розвитку альтернативних джерел енергії. За біокліматичним потенціалом з урахуванням забезпечення нормальних умов існування Україна має у своєму розпорядженні ємність територіального простору, придатного для життя, забезпечення продовольчими продуктами власного виробництва на 150 – 160 млн. осіб. Вона може збільшити виробництво альтернативних джерел енергії за рахунок переробки сільськогосподарської сировини не менш чим на 30 % [2, с. 197, 198].

Державна політики України у сфері енергетичної безпеки має на меті забезпечення захищеності національних інтересів у сфері

забезпечення доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії для всіх споживачів технічно надійним, безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом в нормальних умовах і кризових ситуаціях виключно в межах і спосіб, що визначені законодавством. З метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 907-р було схвалено Стратегію енергетичної безпеки. Згідно Стратегії терміном «енергетична безпека» вважається захищеність національних інтересів у сфері забезпечення доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії технічно надійним, безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом в нормальних умовах і в умовах особливого або надзвичайного стану. Стратегічними цілями виступили, зокрема, економічна ефективність функціонування енергетичного сектору держави, систем енергозабезпечення та імпортозаміщення мінеральної сировини й енергетична ефективність використання енергоресурсів та енергоефективності національної економіки. Задля її досягнення серед інших низки заходів передбачено стимулювання імпортозаміщення, зокрема шляхом розвитку біоенергетики, вітроенергетики, обґрунтованого нарощування видобутку енергетичних ресурсів, а також реалізація комплексу заходів щодо розширення використання локальних альтернативних видів палива.

Набуття Україною членства в Енергетичному Співтоваристві відіграє подвійну роль, з однієї сторони слугуючи забезпеченню прозорості відносин України та ЄС у газовій та електроенергетичній сферах й зміцненню енергетичної безпеки ЄС, а з іншої – надаючи імпульсу процесу гармонізації та адаптації національного законодавства і процедур, що регулюють енергетичні відносини, з правилами й процедурами ЄС [3, с. 198, 199]. Певні активні дії у напрямі адаптації національного законодавства у сфері стимулювання виробництва енергії з використанням альтернативних джерел здійснено завдяки затвердженню Кабінетом Міністрів України 3 вересня 2014 р. Плану заходів з імплементації Директиви Європейського Парламенту та Ради

2009/28/ЄС. Щодо окремих кроків з адаптації зазначалось у Звіті про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2015 рік, де вказано, що термін «біомаса» приведено у відповідність до вимог Директиви Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС, що дає змогу отримати «зелений» тариф на виробництво електроенергії не тільки з відходів, а й з продуктів сільського та лісового господарства [4, с. 120]. Згідно ст. 9¹ Закону України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2004 р. № 555-IV «зелений» тариф для суб'єктів господарювання, які виробляють електричну енергію з біомаси, встановлюється на рівні роздрібного тарифу для споживачів другого класу напруги на січень 2009 р., помноженого на коефіцієнт «зеленого» тарифу для електричної енергії, виробленої з біомаси. Для цілей цього Закону біомасою вважається невикопна біологічно відновлювана речовина органічного походження, здатна до біологічного розкладу, у вигляді продуктів, відходів та залишків лісового та сільського господарства (рослинництва і тваринництва), рибного господарства і технологічно пов'язаних з ними галузей промисловості, а також складова промислових або побутових відходів, здатна до біологічного розкладу. При цьому поняття відновлюваних джерел енергії додатково визначається як відновлювані невикопні джерела енергії, а саме енергія сонячна, вітрова, аеротермальна, геотермальна, гідротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційноочисних станцій, біогазів (ст. 1 Закону України «Про альтернативні джерела енергії»). Подібне визначення міститься й у пп. 14.1.29 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України. Таке трактування відновлюваних джерел енергії відповідає зобов'язанням України щодо адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

У Директиві Європейського Союзу 2003/54/ЄС від 26 червня 2003 р. вживається термін «поновлювані джерела енергії» («renewable energy sources»), який означає поновлювані невичерпні джерела енергії (енергія вітру, сонячна енергія, геотермальна енергія, енергія хвиль, припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газ з органічних відходів, газ з установок для очистки стічних вод та енергія біогазів) [5]. Подальший розвиток суспільних відносин у

сфері аграрної біоенергетики дозволить досягти, наприклад, таких цілей, як: а) підвищення енергетичної безпеки держави за рахунок зниження імпортозалежності енергоресурсів; б) забезпечення зростання ВВП за рахунок стимулювання виробництва альтернативних видів палива; в) поліпшення стану навколишнього природного середовища й скорочення обсягів шкідливих викидів в атмосферу.

Згідно зі ст. 16 Закону України «Про енергозбереження» стимулювання енергозбереження здійснюється шляхом: а) надання податкових пільг підприємствам-виробникам енергозберігаючого обладнання, техніки і матеріалів, засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, виробникам обладнання для використання нетрадиційних та поновлюваних джерел енергії й альтернативних видів палива; б) надання податкових пільг підприємствам, які використовують устаткування, що працює на нетрадиційних та поновлюваних джерелах енергії, альтернативних видах палива.

О. Битяк висловив аргументовану позицію про те, що «... досягнення суттєвих економічних ефектів від реалізації енергозберігаючої політики залежить: по-перше, від системності передусім господарсько-правових, а також податкових та бюджетних заходів, а по-друге від створення реальних механізмів реалізації цих засобів» [6, с. 248]. Розробка положень та новаторського використання поновлюваних джерел енергії, що можуть сприяти створенню нових ринків для сільськогосподарської та лісової продукції мають бути закладені в основу реформування сучасного аграрного законодавства. Крім того, на думку С. А. Оболенської, оптимальне співвідношення виробництва біопалива й гарантування продовольчої безпеки виступає правовим принципом регулювання виробництва біопалива в Україні сільськогосподарськими товаровиробниками [7, с. 7]. Отже реалії взаємодії продовольчої та енергетичної безпеки свідчать про можливість формування в системі аграрного права міжгалузевого правового інституту права енергетичної безпеки, норми якого мають на меті поглибити адаптацію законодавства України до законодавства ЄС у сфері розвитку альтернативної енергетики в тому числі за рахунок виробництва біологічних видів палива.

Список використаних джерел:

1. Білоусов Є. М. Продовольча безпека держави та її аграрна політика. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія / [А. П. Гетьман, М. В. Шульга, А. М. Статівка та ін.]; за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. Харків: Право, 2012. С. 196–220.
2. Шульга М. В. Землі сільськогосподарського призначення – передумова забезпечення продовольчої безпеки. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: монографія / О. М. Батигіна, В. П. Жушман, В. М. Корнієнко та ін. / за ред. В. Ю. Уркевича та М. В. Шульги. Харків: право, 2013. С. 196–207.
3. Кориневич А. Участь України в Договорі про заснування Енергетичного Співтовариства: перспективи і зобов'язання в енергетичній сфері. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 100 (1). С. 196–203.
4. Звіт про виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2015 рік. URL: [tps:// www.kmu.gov.ua/storage/_final_February_ukr.pdf](https://www.kmu.gov.ua/storage/_final_February_ukr.pdf) (дата звернення: 10.09.2022).
5. Директива 2003/54/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу стосовно спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії, яка скасовує Директиву 96/92/ЄС від 26 червня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_571/conv (дата звернення: 10.09.2022).
6. Битяк О. Господарсько-правове забезпечення енергетичної політики держави та особливості окремих її напрямів. Вісник Академії правових наук України. 2009 р. № 2 (57). 2009. С. 241–249.
7. Оболенська С. А. Правове регулювання виробництва біопалива сільськогосподарськими товаровиробниками в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2017. 19 с.

Стрельник Вікторія Валеріївна

к. ю. н., доцент, доцент кафедри приватного та соціального права

Сумський національний аграрний університет

**ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО
ЯК ПРІОРИТЕТ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

За сім місяців війни негативного впливу зазнали 1,2 млн га, що становить близько третини земель України. Пошкоджено близько 5% земель сільськогосподарського призначення. Втрати доступних посівних площ становить понад 25%, зрошуваних земель - 70%, ягідників – близько 25%, садів – 20%. Зафіксовано 2000 фактів шкоди довкіллю, нараховано збитків на суму 395 млрд. грн., зокрема 8,8 млрд. грн. ґрунтам [1]. Значні масиви земель є небезпечними для виробничої діяльності через пошкодження та замінування. Істотних руйнувань зазнали об'єкти інфраструктури: сільськогосподарської, складської, транспортної, енергетичної, переробної промисловості. Через фізичне знищення аграрних підприємств у зоні ведення бойових дій потенційно очікується втрата до 30% поголів'я тварин.

Повноцінне відновлення економіки й інфраструктури країни можливе лише після завершення масштабних воєнних дій і звільнення територій. Дискусії та плани розбудови країни, творення сталого майбутнього відновлення України, мають базуватись на пріоритетах шляху до євроінтеграції [2, с.182]. Одним із завдань визнається адаптація законодавства України до європейських і світових стандартів впровадження технічного та технологічного переоснащення із застосуванням сучасних технологій (в тому числі модернізації й екологізації сільськогосподарського виробництва). Наприкінці 2019 р. в ЄС було ухвалено Європейський зелений курс, який передбачає збільшення територій, зайнятих під органічне виробництво. Регламент Європейського Парламенту та Ради ЄС 2018/848 від 30 травня 2018 р. розглядає органічне виробництво як комплексну систему управління сільськогосподарськими підприємствами та виробництвом харчових продуктів, що об'єднує передові практики у сфері охорони навколишнього середовища,

зміни клімату, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів у галузі добробуту тварин і виробництва згідно зростаючому попиту споживачів на продукти, вироблених з використанням натуральних речовин і процесів [3].

Активний розвиток органічного виробництва в Україні почався у 2000-х роках. Багато років Україна залишалася постачальником органічної продукції, зуміла зберегти свої позиції під час пандемії COVID-19, коли були порушені ланцюги постачання. В останні роки Україна впевнено входила до ТОП-5 найбільших постачальників органічної продукції до ЄС. За результатами 2020 р. Україна мала 4-е місце у світі (із 123 країн) за обсягами імпорту органічної продукції до ЄС [4].

З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну органічний ринок зазнав проблем, як і вітчизняний агросектор. Станом на червень 2022 р. п'ята частина органічної землі знаходилася під окупацією (Херсонська та Запорізька області). Близько 30% виробників органічної продукції вимушені призупинити свою діяльність.

Зважаючи на зростаючу продовольчу кризу в світі через військові дії в Україні, заблокований експорт, органічне сільське господарство має рішення у подоланні поточних викликів. Через обмежене використання зовнішніх ресурсів і застосування холістичного підходу до господарювання вбачається можливим досягнення результату. Розуміння взаємовідносин між суб'єктами як системи, де кожен компонент впливає на ефективність всього ланцюга, встановлення нових орієнтирів для підтримання належного рівня ефективності та розвитку, максимізації задоволення потреб споживача та досягнення мети господарської діяльності. Чинники пов'язані з діяльністю постачальників, конкурентів, покупців, посередників, представників і влади, що безпосередньо впливають на діяльність, вимагають формування цілісного уявлення не лише про складники та взаємозв'язки між ними, а й урахування сили впливу середовища, що прямо або ж опосередковано взаємодіє із системою [5].

Важливим фактором для експорту органічної продукції є ухвалені рішення ЄС щодо скасування імпорتنих квот і мит на українську продукцію. Статус кандидата в ЄС також посилює

позицію України. Вперше за багато років Україну виключено із переліку країн-експортерів органічної продукції, щодо яких застосовуються додаткові заходи контролю [4].

Таким чином, органічне виробництво при переході до кліматично-нейтрального сільського господарства може відіграти важливу роль в адаптації та пом'якшенні впливу зміни клімату. Розвиток органічного виробництва залишається одним з пріоритетів аграрної політики України, підтримка міжнародних партнерів і налагодження співпраці у сучасних умовах військового стану є надзвичайно актуальними.

Список використаних джерел:

1. Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 18-24 серпня 2022 року. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: https://mep.gov.ua/news/39615.html?fbclid=IwAR3c928b1VKWQCL5xujLuIE_7Kx3coTkrHhjWUK2wdl1-xtT27Q0myqLWq4

2. Стрельник В.В. Відбудова України на засадах сталого розвитку. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції*: матер. III Всеукр. наук.-метод. конф. (м. Суми, 18 червня 2022 р.) / ред. колегія: В.М. Завгородня, А.М. Куліш, та ін. Суми: Сумський державний університет, 2022.

3. Регламент Европейского Парламента и Совета Европейского Союза 2018/848 от 30. 05.2018 г. об органическом производстве и о маркировке органических продуктов.

4. Катерина Шор Як змінюється органічний ринок в умовах війни? URL: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2022/07/AllRetail_july_2022-Organic.pdf

5. Корчинський І.О. Чура С.-Г. Т Теоретичні основи холістичного управління економічною безпекою підприємства. *Держава та регіони: Економіка та підприємництво*. 2020. № 5 (116). URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/5_2020/10.pdf

Тищенко Наталія

керуюча партнерка юридичної компанії «Nobili», арбітражна керуюча, адвоката, медіаторка, Членкиня Ради Національної асоціації арбітражних керуючих (НААКУ), Голова комітету з питань банкрутства Асоціації адвокатів України (ААУ), Членкиня Комітету з питань банкрутства при Національній асоціації адвокатів України (НААУ), співавторка Науково-практичного коментаря Кодексу України з процедур банкрутства

Олексій Меше

практикуючий юрист у сфері банкрутства, адвокат, керівник судової практики юридичної компанії «Nobili». Співавтор Науково-практичного коментаря Кодексу України з процедур банкрутства

БАНКРУТСТВО ЯК ЗЕЛЕНИЙ КОРИДОР ДЛЯ АГРАРІЇВ

Ведення повномасштабної війни на території України й завдані у зв'язку з цим збитки аграрному сектору актуалізують проблематику банкрутства аграрних виробників. Спробуємо відповісти на питання: як можна захистити свої інтереси та майнові активи в процедурі банкрутства? Це буде стосуватися агробізнесу безпосередньо та інших учасників бізнесу, оскільки процедура багатогранна і складна. Тому на будь-якій стадії вам будуть в нагоді відповідні знання та навички поведінки. Також в ході нашої доповіді спробуємо надати відповіді на питання, які найчастіше нам задають клієнти.

Для спрощення термінології, я буду використовувати наступні поняття: бізнес, боржник і банкрут, арбітражний керуючий, учасник (засновник, акціонер, орган управління та місцевого самоврядування).

Отже.

Процедури банкрутства регулюються Кодексом України з процедур банкрутства, ГПК України та іншим законодавством України. До боржника застосовуються такі судові процедури

1. Розпорядження майном боржника.
2. Санація боржника.
3. Ліквідація банкрута.

Банкрутство є спеціальною процедурою, а боржник і його діяльність перебувають в спеціальному режимі господарської діяльності та використання матеріальних активів і майна – безпосередньо.

Заходи щодо запобігання банкрутству боржника - юридичної особи та позасудові процедури

У разі виникнення ознак банкрутства керівник боржника зобов'язаний надіслати учасникам боржника відомості щодо наявності ознак банкрутства.

В свою чергу, учасники зобов'язані своєчасно вживати заходів для запобігання банкрутству боржника. Тому вони можуть надати боржнику фінансову допомогу в розмірі, достатньому для погашення грошових зобов'язань боржника перед кредиторами, у тому числі зобов'язань щодо сплати податків і зборів. Для цього можуть залучатися інші особи в межах заходів запобігання банкрутству боржника.

І тут ми переходимо до досудової санації.

Якщо настала скрута в бізнесі та потрібно здійснити фінансове оздоровлення, то боржник може скористатися процедурою санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство – досудова санація.

Що для цього потрібно:

1. Збори учасників (засновників), які приймають рішення про застосування такої процедури.
2. План санації (боржник сам визначає строки та розстрочення чи відстрочення або прощення (списання) боргів, продаж певних активів або зміну способу виконання зобов'язань).
3. Скликати збори кредиторів (шляхом письмового повідомлення всіх кредиторів (у тому числі забезпечених), які відповідно до

плану санації беруть участь у санації) та провести такі збори з метою схвалення такого плану.

4. Якщо план санації схвалений, то він надається до господарського суду для його затвердження.

5. Може бути залучений арбітражний керуючий - керуючий санацією.

6. Якщо суд затверджує план санації, то його починає виконувати боржник, а для кредиторів він є обов'язковим для виконання.

7. Після виконання (дострокового) плану санації – подається звіт, який затверджується господарським судом.

Таким чином, бізнес може отримати певну паузу і виконати зобов'язання із найменшими ризиками для себе та кредиторів.

Ініціювання банкрутства.

Заяву про відкриття провадження у справі про банкрутство може подати кредитор (якщо строк виконання зобов'язання настав і відсутній спір про право, сума вимог та наявність судового рішення або виконавчого провадження не потрібна) або боржник.

Кредитор подає заяву та додатки щодо заборгованості та відсутності погашення боргу. Боржник також подає пакет документів, але додає рішення вищого органу управління боржника про звернення до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі.

Заява подається до господарського суду за місцезнаходженням боржника. При відкритті провадження вводиться процедура розпорядження майном та призначається арбітражний керуючий.

Важливий момент.

Боржник зобов'язаний у місячний строк звернутися до суду із заявою про відкриття провадження у справі у разі, якщо задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами (загроза неплатоспроможності), та в інших випадках, передбачених цим Кодексом.

Якщо керівник боржника допустив порушення цих вимог, він несе солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів.

Чи потрібно до банкрутства співпрацювати із арбітражним керуючим? Однозначно – так, оскільки це спеціаліст у сфері банкрутства. Арбітражний керуючий допоможе та підкаже як діяти кредитору чи боржнику, а в подальшому може бути призначений судом до виконання обов’язків розпорядника майна.

Важлива особливість для кредиторів та боржника – це спори у банкрутстві, забезпечення та визнання договорів недійсними.

Суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, в межах цієї справи вирішує всі майнові спори, стороною в яких є боржник, у тому числі податкові спори.

Суд має право вжити заходів до забезпечення вимог кредиторів (заборона вчинення правочинів, передача майна на зберігання, утриматись від вчинення певних дій, накладення арештів).

Правочини, вчинені боржником після відкриття провадження у справі про банкрутство або протягом трьох років, що передували відкриттю провадження, можуть бути визнані недійсними судом у межах провадження у справі про банкрутство. При цьому підстави визначені безпосередньо Кодексом України з процедур банкрутства.

Пошук кредиторів та їх рівність.

Загалом всі кредитори рівні, але є певні особливості.

Кредитор, який подав заяву – ініціюючий і його кредиторські вимоги вже визнані судом ухвалою про відкриття провадження. Такий кредитор може заявити про інші вимоги, тобто їх збільшити.

Конкурсні кредитори - з вимогами, що виникли до дня відкриття провадження у справі про банкрутство Після відкритті провадження, робиться судом публікація і протягом 30 днів кредитори звертаються до суду, боржника та арбітражного керуючого із кредиторськими вимогами. Саме кредитори, які звернулися в цей період мають право вирішального голосу на зборах кредиторів.

Є забезпечені кредитори. Вони подають заяву із кредиторськими вимогами в частині, що не забезпечена але можуть подати і забезпечені вимоги (якщо не подають, то арбітражний керуючий самостійно повідомляє суд). Забезпечені кредитори можуть

повністю або частково відмовитися від забезпечення. Забезпечені кредитори можуть після спливу 170 календарних днів з дня введення процедури розпорядження майном задовольнити вимоги за рахунок майна боржника або в санації.

Поточні кредитори - вимоги за зобов'язаннями, які виникли під час провадження у справі про банкрутство і є неоплаченими.

Субсидіарна відповідальність.

Ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства.

У разі банкрутства боржника з вини його учасників або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії, на учасників боржника - юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями.

Окремо варто зазначити, що Кодекс України з процедур банкрутства передбачає особливості провадження у справах про банкрутство окремих категорій боржників. Серед таких боржників – фермерське господарство. Тому, особливості банкрутства фермерського господарства наступні:

Підставою для визнання фермерського господарства банкрутом є його неспроможність задовольнити протягом шести місяців після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями та/або виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування, повернення невикористаних коштів Фонду соціального страхування України.

Заява голови фермерського господарства про відкриття провадження у справі про банкрутство подається до господарського суду за наявності письмової згоди всіх членів фермерського господарства.

Заяву може подати і кредитор.

Головою фермерського господарства у двомісячний строк з дня прийняття господарським судом заяви може бути подано план відновлення платоспроможності фермерського господарства.

У разі якщо здійснення заходів, передбачених планом відновлення платоспроможності фермерського господарства, дасть змогу фермерському господарству, зокрема за рахунок доходів, які можуть бути одержані після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт, погасити вимоги за грошовими зобов'язаннями, господарським судом вводиться процедура розпорядження майном фермерського господарства.

Процедура розпорядження майном фермерського господарства вводиться на строк закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт з урахуванням часу, необхідного для реалізації вирощеної (виробленої та переробленої) сільськогосподарської продукції. Зазначений строк не може перевищувати 15 місяців.

У разі визнання господарським судом фермерського господарства банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури до складу ліквідаційної маси фермерського господарства включаються нерухоме майно, яке перебуває у спільній власності членів фермерського господарства, у тому числі насадження, господарські та інші будівлі, меліоративні та інші споруди, продуктивна і робоча худоба, птиця, сільськогосподарська та інша техніка і обладнання, транспортні засоби, інвентар, та інше майно, набуте для фермерського господарства на загальні кошти його членів, а також право оренди земельної ділянки та інші майнові права, які належать фермерському господарству і мають грошову оцінку.

Майно, що належить голові та членам фермерського господарства на праві приватної власності, а також інше майно, щодо якого доведено, що воно набуто на доходи, які не є у спільній власності членів фермерського господарства, не включається до складу ліквідаційної маси.

Нерухоме майно, а також майнові права щодо нерухомого майна, які включаються до складу ліквідаційної маси фермерського господарства, можуть бути продані лише на аукціоні, обов'язковими умовами якого є збереження цільового призначення сільськогосподарських об'єктів, що продаються.

Туєва Оксана Миколаївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри земельно-
го та аграрного права*

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ДО ПИТАННЯ ПРО НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Продовольча безпека є складною та багатоаспектною правовою категорією, яка одночасно виступає в якості невід'ємної складової державної аграрної політики та інструменту забезпечення національного суверенітету держави.

Правовідносини із забезпечення продовольчої безпеки мають постійний, безперервний характер у межах всього часу існування будь-якої держави, яка прагне підтримувати свою внутрішню незалежність від зовнішнього впливу. Крім того, Україна виступає гарантом забезпечення продовольчої безпеки також на світовому рівні. Отже, правове регулювання відносин у зазначеній сфері має здійснюватися з урахуванням їхньої стратегічної важливості для держави та з огляду на економічні, соціально-політичні та екологічні чинники та критерії, які на них впливають.

У складі законодавства України існує низка нормативно-правових актів, що регламентують питання продовольчої безпеки та становлять основу її правового регулювання. Дані норми визначають правові, економічні й організаційні основи діяльності уповноважених органів держави, що спрямовані на захист національних інтересів і гарантування в Україні продовольчої безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Законодавство у сфері забезпечення продовольчої безпеки складають закони та підзаконні нормативно-правові акти. Питання продовольчого забезпечення окремих адміністративно-територіальних одиниць України вирішуються з урахуванням норм регіональних актів, що приймаються місцевими органами державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

За предметною ознакою нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини в сфері забезпечення продовольчої безпеки, можна класифікувати на такі групи:

1. Законодавство загального рівня. До цієї групи належать зокрема: Конституція України, Закон України від 21.06.2018р. «Про національну безпеку України»; Указ Президента від 30.09.2019р. «Про Цілі сталого розвитку України на періоду до 2030р.»; Постанова Кабінету Міністрів України від 5.12.2007р. «Деякі питання продовольчої безпеки».

2. Основу забезпечення продовольчої безпеки становить потенціал сільськогосподарського виробництва, відтак засади правової регламентації продовольчої безпеки визначаються законодавством галузевого рівня, передусім аграрного. Воно охоплює виробництво продукції сільського та рибного господарства, її переробку, зберігання та реалізацію. До нього відносяться Закони України від 24.06.2004р. «Про державну підтримку сільського господарства України», від 04.07.2002р. «Про зерно та ринок зерна в Україні», від 24.06.2004р. «Про молоко і молочні продукти», від 18.09.2012р. «Про аквакультуру», від 26.12.2002р. «Про насіння та садивний матеріал» та ін.

3. Нормативно-правові акти, що визначають загальнодержавні пріоритети та регулюють відносини у сфері забезпечення продовольчої безпеки з метою реалізації конституційних прав окремих соціальних груп на достатній життєвий рівень, охорону здоров'я та життя. Серед них – закони України від 15.07.1999р. «Про прожитковий мінімум», від 14.09.2006р. «Про дитяче харчування», наказ Міністерства охорони здоров'я від 03.09.2017р. «Норми фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії».

4. Суттєве значення для гарантування продовольчої безпеки України набувають нормативно-правові акти, що регламентують відносини у сфері забезпечення виробництва якісної та безпечної сільськогосподарської продукції, серед яких – закони України від 23.12.1997р. «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», від 10.07.2018р. «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», від 06.12.2018р. «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» та ін.

5. Нормативно-правові акти щодо формування державних продовольчих ресурсів: Закон України від 24.01.1997р. «Про

державний матеріальний резерв», наказ Мінекономрозвитку і торгівлі від 28.12.2018р. «Про затвердження Порядку розробки номенклатури матеріальних цінностей державного резерву і норм їх накопичення, у тому числі незнижуваного запасу», Постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2003р. “Деякі питання державного резервного насінневого фонду”, якою затверджено “Порядок формування, зберігання та використання державного резервного насінневого фонду”

6. Правове регулювання відносин із забезпечення продовольчої безпеки має включати в себе норми, спрямовані на регламентацію цієї важливої складової національної безпеки в особливі періоди, такі як стихійні лиха, воєнний стан, економічна або політична криза тощо. Прийнятий 24.03.2022 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» на належному рівні не вирішує проблеми, які випливають зі змісту його назви – забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану.

Отже, з урахуванням значного масиву нормативно-правових актів, що регулюють відносини із забезпечення продовольчої безпеки, можна стверджувати про формування в складі галузі аграрного законодавства підгалузі законодавства про продовольчу безпеку. Разом із тим, незважаючи на формально достатній обсяг норм щодо забезпечення продовольчої безпеки, говорити про завершення формування повноцінного правового регулювання в зазначеній сфері ще зарано. В першу чергу, через розкиданість, безсистемність та фрагментарність законодавства в досліджуваній сфері, а також відсутність комплексного, єдиного законодавчого акту. Отже, вочевидь, зазначені відносини, з урахуванням їх значущості, потребують спеціальної правової регламентації. Необхідним вбачається удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення продовольчої безпеки, яка відповідає сучасним світовим практикам і забезпечує впровадження ефективних механізмів та інструментів, зокрема створення національної бази даних про продовольчу безпеку, а також розроблення і затвердження нормативно-правових актів, які пов’язані з питаннями продовольчої незалежності та регламентацією зазначених відносин в особливі періоди. Наведене дозволяє стверджувати, що розробка і прийняття

спеціального закону “Про продовольчу безпеку” є нагальною потребою. Прийняття спеціального закону надасть розглядуванім відносинам більшої визначеності, стабільності, а правовому регулюванню більшої ефективності.

Уркевич Віталій Юрійович

Суддя Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

СТАЛІСТЬ ОРЕНДНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ ТА НОВЕЛИ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

1. Поновлення договору оренди землі: практика Верховного Суду

Поновлення договору оренди землі (1)

Частинами першою – п'ятою статті **33** Закону України «Про оренду землі» (в редакції до **05** грудня **2019** року) було передбачено, що **по закінченню строку, на який було укладено договір оренди землі, орендар, який належно виконував обов'язки за умовами договору, має переважне право** перед іншими особами на укладення договору оренди землі на новий строк.

Орендар, який має намір скористатися переважним правом на укладення договору оренди землі на новий строк, **зобов'язаний повідомити про це орендодавця до спливу строку договору оренди землі у строк, встановлений цим договором, але не пізніше ніж за місяць до спливу строку договору оренди землі.**

Для застосування положень частини першої статті **33** Закону України «Про оренду землі» та визнання за орендарем переважного права на поновлення договору оренди **необхідно встановити такі юридичні факти:**

- орендар **належним чином виконує свої обов'язки за договором;**
- орендар **до спливу строку договору повідомив орендодавця у встановлені строки про свій намір скористатися переважним правом** укладення договору на новий строк;
- до листа-повідомлення орендар **додав проект додаткової угоди;**
- орендодавець **протягом місяця не повідомив орендаря про наявність заперечень** і своє рішення (постанова ВП ВС від **22** вересня **2020** року у справі № **159/5756/18** (провадження № **14-99цс20**) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92270706>).

Поновлення договору оренди землі (2)

Відповідно до частини п'ятої статті **33** Закону України «Про оренду землі» орендодавець:

у місячний термін розглядає надісланий орендарем лист-повідомлення із проектом додаткової угоди, перевіряє його на відповідність вимогам закону;

узгоджує з орендарем (за необхідності) істотні умови договору;
за відсутності заперечень, приймає рішення про поновлення договору оренди землі (щодо земель державної та комунальної власності);

укладає з орендарем додаткову угоду про поновлення договору оренди землі;

за наявності заперечень щодо поновлення договору оренди землі направляє орендарю лист-повідомлення про прийняте рішення (постанова земельної палати КГС ВС від **10** вересня **2018** року у справі № **920/739/17**, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77748947>)

Поновлення договору оренди землі (3)

Частиною шостою статті **33** Закону України «Про оренду землі» врегульовано пролонгацію договору на той самий строк і на тих самих умовах, що були передбачені договором, **за наявності такого фактичного складу: користування орендарем земельною ділянкою після закінчення строку оренди і відсутність протягом одного місяця заперечення орендодавця** проти такого користування.

Відповідно до частини восьмої статті **33** Закону України «Про оренду землі» **додаткова угода до договору оренди землі про його поновлення має бути укладена сторонами у місячний строк** в обов'язковому порядку.

Якщо орендар та орендодавець у процесі погодження фактично дійшли згоди щодо нових істотних умов договору оренди землі, але не уклали додаткової угоди, то **належним способом захисту прав орендаря буде саме його звернення до суду із позовом про визнання додаткової угоди укладеною** на нових узгоджених істотних умовах, а **не автоматична пролонгація договору** оренди на той самий строк і на тих самих умовах (постанова КГС ВС від **16** січня **2019** року у справі № **912/1327/17**, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79313192>)

Поновлення договору оренди землі (4)

Незалежно від того, чи бажають сторони змінити умови оренди на майбутнє, покладення на орендаря обов'язку з **надсилання листа-повідомлення про поновлення договору оренди** землі з проектом відповідної додаткової угоди до спливу строку цього договору **є вигідним для обох сторін і не є надмірно обтяжливим для будь-кого із них.**

Якщо орендар розраховував на відсутність потенційних орендарів (про яких орендодавець не зобов'язаний повідомляти) та **завчасно не надіслав орендодавцеві лист-повідомлення про поновлення договору оренди землі**, а просто продовжив користуватися земельною ділянкою після спливу строку цього договору, **він втрачає право оренди** та ризикував отримати відмову орендодавця в укладенні нового договору оренди землі (постанова ВП ВС від **31 серпня 2021 року** у справі № **903/1030/19** (провадження № **12-4гс21**) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99890781>)

Правила поновлення договорів оренди землі з 16 січня 2020 року

Законом України від **05 грудня 2019 року № 340-IX** «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству» внесено зміни, зокрема, до Земельного кодексу України та Закону України «Про оренду землі» (набрав чинності з **16 січня 2020 року**).

Статтю 126-1 Земельного кодексу України передбачено, що:

- договором оренди землі **може встановлюватися умова** щодо поновлення таких договорів **(за винятком земельних ділянок державної та комунальної власності);**
- договір поновлюється **на такий самий строк і на таких самих умовах;**
- договір поновлюється **без вчинення сторонами договору письмового правочину про його поновлення в разі відсутності заяви однієї із сторін про виключення з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відомостей про поновлення договору;**
- **вчинення інших дій** сторонами договору для його поновлення **не вимагається.**

Сторона договору може відмовитися від поновлення договору не пізніше як за місяць до дати закінчення дії такого договору шляхом подання до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно **заяви про виключення з реєстру відомостей про поновлення договору.**

2. Новели земельного законодавства щодо поновлення договору оренди землі в умовах воєнного стану.

Зміни до земельного законодавства

Законом України від 24 березня 2022 року № 2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» внесено зміни до Земельного кодексу України, Законів України «Про землеустрій», «Про оренду землі», «Про Державний земельний кадастр», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»;

запроваджено низку особливостей правового регулювання використання земельних ділянок, й зокрема щодо **поновлення договорів оренди землі в умовах воєнного стану.**

Новели правового регулювання поновлення орендних договірних відносин (1)

Закон передбачає, що **під час дії воєнного стану:**

вважаються поновленими на 1 рік без волевиявлення сторін договори оренди, строк користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення щодо яких закінчився після введення воєнного стану;

договори оренди вважаються поновленими **без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.**

Новели правового регулювання поновлення орендних договірних відносин (2)

Такі правила стосується **широкого кола об'єктів земельних орендних відносин:**

- а) земельних ділянок **державної, комунальної та приватної власності,**
- б) **невитребуваних, нерозподілених** земельних ділянок,
- в) земельних ділянок, що **залишилися у колективній власності** і були **передані в оренду органами місцевого самоврядування.**

Коло договорів оренди землі, які поновлюються в умовах воєнного стану

Закон визначив, що це **договори, строк користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення щодо яких закінчився після введення воєнного стану.**

Закон опубліковано в офіційному виданні газеті «Голос України» № **78** від **06** квітня **2022** року, **набрав чинності 07 квітня 2022 року.**

Оскільки Закон **не стосується питань відповідальності осіб**, то його норми поширюються на поновлення на **1 рік** лише тих договорів оренди земельних ділянок, **закінчення строку дії яких припало на період починаючи з 07 квітня 2022 року (а не з дати запровадження воєнного стану) й до закінчення (припинення чи скасування) воєнного стану.**

Свобода договору **v.** автоматичне поновлення орендних договірних відносин

До загальних засад цивільного законодавства належить **свобода договору** (ст. 3 ЦК України).

Свобода договору має декілька складників: свобода укладання договору, у виборі контрагента, виду договору, визначенні умов договору, форми договору (постанова КЦС ВС від 30 вересня 2020 року у справі № 559/1605/18).

Питання:

- чи **обмежує** поновлення договору оренди землі в умовах воєнного стану **принцип свободи договору**;
- які існують **позитивні та негативні аспекти** поновлення договірних відносин **без волевиявлення сторін**;
- якою є **легітимна мета** такого автоматичного поновлення договору оренди в аспекті **реалізації права власності** на земельну ділянку?

Хомінець Світлана Володимирівна
*к.ю.н., доцент, доцент кафедри земельно-
го та аграрного права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА ЯК ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Поняття органічного землеробства часто ототожнюють з поняттям екологічно чистого землеробства. Хоча останнє є оціночним поняттям, не має чітких критеріїв визначення. Що ж стосується продукції, виробленої за системи органічного землеробства, то вона має бути сертифікованою, відповідати певним стандартам та іншим вимогам.

Органічне землеробство належить до альтернативних методів ведення сільського господарства, які ґрунтуються на глибокому розумінні процесів, що відбуваються у природі, спрямовані на поліпшення структури ґрунтів, відтворення їх природної родючості та сприяють утворенню екологічно стійких агроландшафтів [1, с. 38]. Запровадження органічного виробництва полягає, передусім, у підвищенні родючості ґрунтів та відновленні їх природної здатності до самовідтворення, а також у вирішенні проблеми забезпечення населення якісними та екологічними продуктами харчування. Адже попит на органічну продукцію в світі постійно зростає і фактично задовольняється поки що тільки на третину [2, с. 27]. При дотриманні вимог органічного землеробства під час здійснення сільськогосподарського товарного виробництва забезпечуватимуться потреби суспільства в продукції харчування, а також екологічні вимоги держави щодо якості навколишнього середовища.

Можливість запровадження в Україні органічної системи землеробства обумовлена природними властивостями її родючих ґрунтів. Потенціал врожайності ґрунтів в Україні є найбільшим у світі. А з урахуванням неминучого зниження ефективної родючості ґрунтів на землях органічних господарств (на початковому

етапі впровадження органічного землеробства), такий напрям господарювання вважається економічно доцільним лише на землях, що характеризуються високим рівнем балів бонітету. І хоча органічна система землеробства в першу чергу спрямована на вирішення проблеми забезпечення населення якісними та екологічно чистими продуктами харчування, однак, вона відіграє не менш важливе значення у забезпеченні підвищення родючості ґрунтів та відновлення їх природної здатності до самовідтворення. Адже в органічному землеробстві якість сільськогосподарської продукції тісно пов'язана з якістю ґрунтів, на яких вона виростає.

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про охорону земель», нормативи якісного стану ґрунтів встановлюються з метою запобігання їх виснаженню і використовуються для здійснення контролю за якісним станом ґрунтів. Нормативи якісного стану ґрунтів визначають рівень забруднення, оптимальний вміст поживних речовин, фізико-хімічні властивості тощо. З цього можна зробити висновок, що родючість ґрунту та його екологічна безпека не рівноцінні, хоча тісно взаємопов'язані поняття. Навіть при високих показниках бонітету ґрунту (високих показниках родючості), його якість може не відповідати вимогам екологічної безпеки. Так, радіаційно забруднені ґрунти Київської та Чернігівської областей, що найбільш постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС за шкалою бонітету оцінені у 50 та 48 балів відповідно [3, с. 142]. Ці показники є відносно високими, порівняно з показниками бонітетів ґрунтів інших регіонів України. Однак це не означає, що ґрунти земель сільськогосподарського призначення в цих регіонах є екологічно безпечними.

Іншим джерелом техногенного забруднення ґрунтового покриву є промислові об'єкти (1,5 тис.), розгалужена транспортна система (більше як 165 тис. км автомобільних доріг), склади і бази із запасами агрохімікатів, об'єкти з виробництва вибухових речовин й утилізації непридатних боєприпасів тощо. Екологічний ризик забруднення ґрунтів пов'язаний з використанням хімічних речовин за порушення правил внесення і зберігання туків, органічних добрив, пестицидів, утворення промислових і побутових відходів, різних видів незнезаражених стічних вод

та їх осадів, що застосовуються як добрива, внесення відходів тваринництва, наявності на поверхні різних ґрунтів забруднювачів, що містяться у викидах в атмосферне повітря промислових підприємств і автотранспортних засобів, а також радіонуклідів унаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС, зберігання або постійного захоронення побутових і промислових відходів, порушення правил видобутку, транспортування і переробки нафти та газу і розливання паливно-мастильних матеріалів [4].

Досягнення екологічної безпеки під час землеробства можливе при застосуванні органічної системи землеробства.

На необхідності надання пріоритетного розвитку саме цій системі землеробства в Україні, порівняно з іншими формами ведення сільськогосподарського товарного виробництва, наголошують провідні представники земельно-правової науки. Зокрема, на думку Н. А. Берлач, органічне сільське господарство потребує спрямованої та виваженої державної підтримки. Така підтримка має поставити розглядувану сферу агропромислового комплексу не на однаковий рівень розвитку з усім іншим сільським господарством, а надавати переваги здійсненню цієї форми господарювання перед іншими [5, с. 314].

Органічну систему землеробства почали запроваджувати в Україні з другої половини 80-х рр. XX століття. Одним з перших сільськогосподарських підприємств, що виробляють сертифіковану органічну продукцію стало фермерське господарство «Агроекологія», котре здійснює свою діяльність на території площею понад 8 тис. га. До кінця 2004 р. таких господарств стало вже 69, а до 2019 р. їх кількість зросла до 470. Відповідно збільшилися і земельні площі, на яких розташовані такі підприємства: якщо у 2002 р. площа сільськогосподарських угідь, сертифікованих у відповідності до органічних стандартів в цілому по Україні складала 164,5 тис. га, то до кінця 2012 р. вона зросла майже до 300 тис. га [4]. Станом на 2019 р. площа органічних сертифікованих сільськогосподарських угідь зросла до 385 тис. га.

І хоча офіційна статистика щодо виробництва органічної продукції в Україні поки відсутня, дослідження фахівців свідчать, що споживчий ринок органічної продукції невпинно зростає.

Однак господарствам, які вирощують органічну продукцію, досить складно реалізовувати її саме як екологічно чисту через ряд причин. Однією з них є відсутність у земельному законодавстві України критеріїв якості ґрунтів, на яких можливе вирощування такої продукції, відсутність державної сертифікації якості сільськогосподарських угідь та реєстрації господарств, які вирощують органічну продукцію. Отже, подальший розвиток органічного землеробства в Україні потребує вирішення низки правових проблем. Ключовими з них є розроблення механізму сертифікації сільськогосподарських угідь, на яких вирощується органічна продукція.

Список використаних джерел:

1. Соловій І. П. Землекористування: еколого-економічні засади, конфлікти, планування: Навч. посіб. / І. П. Соловій, О. Т. Івашин, В. В. Лавний та ін. Л.: Афіша, 2005. 400 с.
2. Никитюк О. А. Сертифікація і стандартизація продукції органічного землеробства / О. А. Никитюк. Агроекологічний журн. 2009. № 2. С. 26 – 31.
3. Медведев В. В. Бонитировка и качественная оценка пахотных земель Украины: монография / В. В. Медведев, И. В. Плиско. Харьков: 13 типография, 2006. 386 с.
4. Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України. – К.: Мінагрополітики, Центрдержродючість, НААНУ, ННЦ ІГА імені О. Н. Соколовського, НУБіП, 2010. 112 с.
5. Берлач Н. Становлення органічного сільського господарства в Україні: адміністративно-правовий аспект / Н. Берлач. Право України. 2010. № 4. С. 314 – 320.

Chyryk Alyona Olehivna

PhD in Land Law,

Assistant professor at the Department of Land and Agrarian Law,

Yaroslav Mudryi National Law University

STATES AS SUBJECTS OF PARTIAL COMMON PROPERTY ON A LAND PLOT IN UKRAINE

According to the Constitution of Ukraine, subjects of property rights are equal before the law, everyone has the right to own, use and dispose of their property, no one can be unlawfully deprived of the right to property [1, p. 41]. This conclusion also follows from the Law of Ukraine “About Forms of Land Ownership” [2]. In the theoretical aspect, all subjects of property, including common property are equal. At the same time, it should be borne in mind that the obligation to use the land plot for its intended purpose limits the rights of its owner.

A legal status of each of the subjects of partial common property on a land plot is characterized by certain features that are determined by: a) belonging of subjects to the private or public sphere of land relations; b) types of lands (land plots) as objects of partial property; c) the procedure for the exercise of powers by specific co-owners of a common land plot, etc. [3].

Delineating the general circle of subjects of the right of partial common property on a land plot, the legislator does not single out persons who may be participants in partial or common property. One gets the impression that one and the same persons can be subjects of both types of joint property rights. But the presence of art. 89 of the Land Code of Ukraine, which clearly defines the subject composition of common co-ownership, removes this issue. According to part 2 of this norm, land plots are jointly owned by: a) spouses; b) members of the farm, unless otherwise stipulated by the agreement between them; c) co-owners of a residential building; d) co-owners of an apartment building [4]. Therefore, it follows from the above that the subjects of partial common property on a land plot can be citizens and legal entities, as well as the state, territorial communities. Separately, as subjects of the right of joint partial common property of land, Part 3, art. 86 of the Land Code of Ukraine refers to district and regional councils when it

comes to the right of joint partial common property of united land plots of territorial communities.

As you know, the state is a complex mechanism for exercising power in society and is characterized by the presence of a system of bodies that perform certain functions of the state. The exercise of the powers of the owner on state-owned lands is entrusted, for example, in Ukraine, to the bodies of the state executive power.

In the legal literature, the point of view is sometimes expressed that in this case the state executive authorities act as the owners of state lands [5, p. 155]. One cannot agree with such a point of view. The named bodies, as well as local self-government bodies with respect to communally owned lands, act on behalf of the landowner - the state or territorial community. The powers of executive authorities and local self-government bodies, for example, regarding the transfer of land plots into ownership or use, are clearly defined by law. They, not being landowners, exercise ownership rights in the field of land relations [4, art. 122].

The current Land Code of Ukraine does not provide for the procedure for the emergence and existence of the right of joint ownership of the land of our state together with other states. According to art. 85 of the Land Code of Ukraine, foreign states may acquire land plots for the placement of buildings and structures of diplomatic missions and other, equivalent to them, organizations in accordance with international treaties. That is, this article of the Land Code of Ukraine names a foreign state as an independent subject of land ownership rights. But, at the same time, article 86 of the Land Code of Ukraine, defining the range of subjects of the right of joint property of a land plot, is limited to the term “state”, obviously referring only to the state of Ukraine. According to agreements with the participation of Ukraine, objects owned by foreign states can be located and used on its lands [6, p. 163–164]. Therefore, in principle, the formation of relations of partial common property on a land plot with the participation of Ukraine and other states would not contradict domestic legislation.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy: Verkhovna Rada Ukrainy; Konstytutsiia Ukrainy, Konstytutsiia, Zakon vid 28.06.1996 No 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. st. 141.

2. Pro formy vlasnosti na zemliu: Zakon Ukrainy vid 30 sichnia 1992 r. № 2073-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992. № 18. St. 225.

3. Chyryk A. O. Okremi osoblyvosti zemelnoi dilianky yak obiekta prava spilnoi chastkovoї vlasnosti. Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal. № 1/2022. S. 165 – 167.

4. Zemelnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy. Zakon vid 25.10.2001 r. № 2768-III. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2002. No 3–4. St. 27

5. Busuiok D. V. Pravove rehuliuвання protsedury zdiisnennia derzhavnoho upravlinnia u sferi vykorystannia i okhorony zemli : Chasopys Kyiv. un– tu prava. 2010. No 3 S. 210–214.

6. Mirosnynchenko A. M., Marusenko R. I. Naukovo-praktychni komentar Zemelnogo kodeksu Ukrainy, 5-te vydannia, zminene i dopovnene. Kyiv.: Alerta, 2013. 544 s.

Шарапова Світлана Володимирівна
*к.ю.н., доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ОХОРОНА ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Відповідно до ст. 163 Земельного кодексу України основними завданнями охорони земель є забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель. Відповідно до Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70, сучасний стан земельних ресурсів переважної частини України характеризується як напружений, а місцями кризовий, з тенденцією до погіршення, що суттєво ускладнює соціально-економічний розвиток України та її регіонів і негативно впливає на ландшафтне та біологічне різноманіття, здоров'я та умови проживання населення. Крім

цього, погіршує ситуацію, щодо якісного і кількісного стану земель, війна в країні.

Не менш актуальною та гострою проблемою на сьогодні виступає забезпечення продовольчої безпеки, для вирішення якої особливе значення має земля, яка є основним засобом виробництва у сільському господарстві. Підкреслимо, що внесок України до світового продовольчого ринку в 2021 році був еквівалентним забезпеченню харчуванням 400 мільйонів людей. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну порушило системи виробництва, переробки та постачання продовольства, зокрема, на міжнародний ринок. У контексті наближення зими та ризику підриву посівного сезону озимих культур постає питання про створення запасу продовольства. Від цього залежить продовольча безпека не лише України, а і інших країн світу [1].

24 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» даний закон спрямований на швидке залучення сільськогосподарських земель країни у виробництво сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану. В основу Закону покладений пріоритет суспільних (державних) інтересів над інтересами приватних осіб в умовах війни [2].

Розуміється, норми зазначеного закону направлені, в першу чергу, на вирішення питання щодо забезпечення продовольчої безпеки, проте не менш важливим є питання щодо охорони та збереження земель.

Відомо, що від якісного стану земельних ресурсів залежить ефективність сільськогосподарської діяльності, а от же й продовольчої безпеки. Враховуючи значущість землі як головного фактора, що забезпечує доступність та якість продуктів харчування, стабільність здійснення господарської та іншої діяльності, слід особливу увагу приділяти таким питанням, як: збереження, охорона, ефективне використання та відновлення земельних ресурсів країни.

За даними Державної екологічної інспекції, за перші чотири місяці повномасштабного наступу Росія завдала шкоди землі та ґрунтам на 80,5 млрд. грн. Варто також відзначити негативну

шкоду для агросектору від пошкодження сільськогосподарських угідь [3].

Отже, всі передбачені законодавством заходи щодо охорони та збереження земель, які спрямовані на реалізацію відповідних завдань, а саме: раціональне використання; запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського та лісгосподарського призначення (тобто можливість уникнути зменшення кількості даних земель); збереження якісних властивостей ґрунтів; забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного та іншого призначення з метою їхньої охорони, повинні бути реалізовані. Крім цього, важливим моментом у планах відновлення земельних ресурсів, повинно бути запроваджено здійснення моніторингу земель та ґрунтів, консервація деградованих земель тощо.

Таким чином, охорона та збереження земель, в першу чергу сільськогосподарського призначення, є найбільш важливий та значущим напрямом, пов'язаним із захистом національної безпеки у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

Список використаних джерел:

1. Продовольча безпека громад під час війни: ключові тези. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15247> (дата звернення: 07.10.2022).
2. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: що передбачено законом? URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210373_zabezpechennya-prodovolcho-bezpeki-v-umovakh-voennogo-stanu-shcho-peredbacheno-zakonom(дата звернення: 07.10.2022).
3. Земля у вогні. Як війна впливає на ґрунти. URL: <https://zn.ua/ukr/ECOLOGY/zemlja-u-vohni-jak-vijna-vplivaje-na-grunti.html> (дата звернення: 07.10.2022).

Шульга Михайло Васильович

д.ю.н., професор, професор кафедри земельно-аграрного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Продовольча безпека – явище багатоаспектне. В широкому розумінні цим словосполученням позначається такий стан економіки держави, який незалежно від світової ринкової кон'юнктури створює реальну можливість забезпечення країни продовольством, яке може придбати населення. Водночас під продовольчою безпекою держави розуміють і ступінь забезпечення населення країни якісними продуктами харчування вітчизняного виробництва, які за доступними цінами може придбати населення.

Основу продовольчої безпеки складає передовсім достатній обсяг виробництва та переробки рослинницької та тваринницької сільськогосподарської продукції в аграрному секторі.

Категорія «продовольча безпека» як складник національної безпеки, має не тільки економічне та соціальне, а і правове значення. Це означає, що відповідні відносини, які виникають у царині продовольчої безпеки, регламентуються сукупністю норм різних галузей законодавства (аграрного, земельного, господарського, цивільного, податкового та ін.).

Самостійне місце серед сукупності норм, присвячених регулюванню цих відносин, займають земельно-правові норми. Головним чином така ситуація пов'язана з тим, що виробництво та переробка сільськогосподарської продукції нерозривно пов'язана з використанням земель сільськогосподарського призначення в якості основного засобу виробництва.

Взагалі ж правове забезпечення продовольчої безпеки здійснюється цілим комплексом правових приписів.

Важливого значення в сучасних умовах набувають земельно-правові аспекти продовольчої безпеки. Широкомасштабна окупація певних територій України значною мірою ускладнила

використання сільськогосподарських земель для виробництва сільськогосподарської продукції в їх межах.

Практично виявилися виключеними із аграрного виробництва території, де відбувалися воєнні дії, а також деокуповані території з урахуванням того, що ці території підлягають обов'язковому розмінуванню, звільненню від ворожої техніки, боєприпасів та ін.

Практика свідчить, що в межах територій мають місце непоодинокі випадки, які завершуються трагічно для механізаторів, що обробляють сільськогосподарські угіддя або збирають врожай зернових та інших сільськогосподарських культур. В наведених випадках питання продовольчої безпеки має відходити з переднього плану. Законодавець повинен опікуватися забезпеченням безпеки життя та здоров'я громадян. До повного розмінування чи «зачищення» конкретного поля треба встановити заборону на проведення польових робіт та пересування людей і техніки в межах конкретних територій.

У зв'язку з викладеним заслуговує на увагу та підтримку позиція законодавця, який ухвалив 24 березня 2022 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [1], який набув чинності 7 квітня 2022 р. Цим законом, серед іншого, внесені зміни і до розділу X «Перехідних положень» Земельного кодексу України.

В основу названих змін покладений пріоритет суспільних інтересів над приватними, тобто йдеться про введення деяких правових механізмів, які забезпечують пріоритет публічних інтересів щодо використання сільськогосподарських земель. Серед таких механізмів провідне місце займає автоматичне поновлення на один рік договорів на використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Автоматичне поновлення договорів (оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту), строк користування щодо яких закінчився після введення воєнного стану, тобто 24 лютого 2022 р., здійснюється без волевиявлення сторін відповідних договорів про таке поновлення і без внесення відомостей про поновлення 2022 договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Зазначимо, що за умов війни на період воєнного стану, правова регламентація земельних відносин з метою забезпечення публічних інтересів цілком виправдана і об'єктивно необхідна. Правові механізми, спрямовані на створення умов для забезпечення продовольчої безпеки, є тимчасовими, тобто застосовуються лише у період воєнного стану.

У розширенні обсягу виробництва сільськогосподарської продукції мають бути задіяні такі види права землекористування громадян, які пов'язані з отриманням продукції рослинництва.

Окремої уваги заслуговує питання, яке стосується виділення земельних ділянок для ведення всіма бажаючими громадянами індивідуального та колективного городництва. Йдеться про можливість використання тимчасово вільних земель для потреб вирощування картоплі, овочевих та баштанних культур. Використання громадянами та їх об'єднаннями тимчасово вільних земельних ділянок та умовах короткострокової оренди для городництва із земель державної або комунальної власності з урахуванням вимог ст. 36 Земельного кодексу України дозволить позитивно вплинути на вирішення проблеми продовольчої безпеки. Історія свідчить про позитивний досвід використання робітниками та службовцями земельних ділянок для городництва в період Великої Вітчизняної війни та після її завершення [2].

Було б доцільним законодавчим шляхом «реалізувати» інститут службових земельних наділів. Фактично відповідні категорії робітників та службовців використовують польовий наділ та земельну ділянку для сінокосіння. Проте законодавець зазначену сферу земельних відносин залишає поки що поза увагою.

За радянських часів згідно з приписами гл. 27 Земельного кодексу Української РСР від 25.12.1970 р. надавались для вирощування сільськогосподарських культур, а також для сінокосіння окремим категоріям працівників транспорту, лісового господарства, лісової промисловості, зв'язку, водного, рибного, мисливського господарства, а також деяких інших галузей народного господарства [3]. Виділялись службові наділи за рахунок земель, які були в користуванні підприємств, установ та організацій відповідних міністерств і відомств. При нестачі таких зе-

мель – за рахунок земель державного земельного запасу та земель державного лісового фонду.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 № 2145-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. №. 31. Ст. 1635.

2. Земельний кодекс України: Кодекс України; Закон від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27

3. Земельний кодекс Української РСР від 8 липня 1970 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1970. № 29. Ст. 205

Яськів Богдан Андрійович

к.ю.н., адвокат, старший партнер Юридичної фірми «Тотум»

РИНОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1 липня 2021 року стало датою відміни мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення. Незважаючи на певні законодавчі обмеження у функціонуванні ринку землі в Україні, починаючи з його запуску і до моменту повномасштабного вторгнення російської федерації було укладено більше 98 000 земельних угод [1].

Змінами, внесеними до Земельного кодексу України у зв'язку з початком обігу сільськогосподарських земель, були встановлені основні правила розпорядження ними. Так, до 2024 року власниками земельних ділянок відповідного призначення можуть бути: держава, територіальні громади, громадяни України, а також українські юридичні особи (але виключно щодо земель, які не підпадають під заборону, встановлену пунктом 15 Розділу X ЗК України). Крім того, варто враховувати, що продаж сільськогосподарських земельних ділянок публічної форми власності заборонений, а передача в користування обов'язково

здійснюється на земельних торгах (з врахуванням винятків, встановлених ч. 2 та ч. 3 статті 134 ЗК України). Водночас приватні власники можуть передавати у власність чи користування належні їм земельні ділянки, як дотримуючись процедури земельного аукціону, так і без неї, залежно від власного бажання [2].

З початком воєнних дій на території України ситуація з функціонуванням ринку сільськогосподарських земель очевидно зазнала змін. У день введення воєнного стану з метою дотримання інформаційної безпеки нашої держави було зупинено функціонування Державного земельного та кадастру та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що унеможливило подальше формування земельних ділянок як об'єктів цивільних прав.

З огляду на ситуацію, що склалася, для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану Верховною Радою був прийнятий Закон України №2145-IX, який набув чинності 7 квітня 2022 року. Закон направлений переважно на регулювання відносин, пов'язаних з обігом земель сільськогосподарського призначення; ним встановлено низку заборон та «особливих» механізмів, пов'язаних з набуттям речових прав на відповідну категорію земель. Так, Законом передбачена заборона на проведення земельних торгів щодо права користування сільськогосподарськими земельними ділянками публічної форми власності. Усі оголошені, але не завершені торги щодо вказаних ділянок вважаються скасованими, а проведення нових – забороняється [3].

Унаслідок зміни законодавчого регулювання та тривалого нефункціонування реєстрів та кадастру, показники обігу сільськогосподарських земель зазнали значних змін. Так, в порівнянні з майже сотисячною кількістю угод, укладених до початку війни, після початку вторгнення Мінагрополітики України звітує лише про близько 21 000 правочинів. Значно зменшилася і кількість земельних аукціонів, показник завершених із них після початку воєнних дій досяг близько 900 щодо земель усіх категорій, на відміну від більше 3000 торгів, які були проведені до війни лише щодо сільськогосподарських земель [1].

Однією із основних перешкод у функціонуванні ринку землі стала тимчасова окупація значної частини українських територій

або знаходження їх в зоні проведення бойових дій. З огляду на це Міністерством юстиції України та Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру були прийняті відповідні акти, які визначають перелік регіонів де ДРПП та ДЗК не працюють. Крім того, враховуючи нестабільність положення, у якому опинилася українська держава, Законом України № 2247 було надано повноваження Держгеокадастру за погодженням з Мінагрополітики вирішувати питання про подальше призупинення або відновлення роботи ДЗК [4].

В умовах неможливості повноцінного обігу земель, задля уникнення продовольчої кризи, були впроваджені «спрощені» механізми розпорядження земельними ділянками. Так, Законом № 2145 передбачено можливість передачі в оренду ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва державної/комунальної/колективної власності, а також нерозподілених та невитребуваних земельних ділянок і земельних часток (паїв) на строк до 1 року. Відповідна процедура не передбачає обов'язкового формування земельної ділянки як об'єкта цивільних прав, проведення щодо неї земельних торгів та реєстрації права оренди в ДРПП [3].

Крім того, Законом № 2145 встановлено «автоматичне» поновлення договорів користування с/г ділянками, строк дії яких закінчився після введення воєнного стану. Вказана норма викликала чимало дискусій щодо її дії в часі, а саме застосування до тих договорів, строк дії яких закінчився після 24.02.2022 року (*дата введення воєнного стану*), або ж до тих, дія яких завершилася з 07.04.2022 року (*дата набрання чинності відповідним Законом*). Варто звернути увагу на конституційне положення, яке зазначає, що закон не має зворотної дії в часі, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує відповідальність особи [5]. Питання незворотності дії нормативно-правових актів неодноразово ставало предметом дослідження Конституційного Суду України, який у своїх рішеннях застосовував буквальне тлумачення відповідної норми. Це означає, що навіть за умови поліпшення законом становища особи, він не може мати зворотної сили, якщо не стосуватиметься скасування чи пом'якшення відповідальності [6]. Отже, з огляду на конституційне положення та практику його тлумачення,

норма Закону № 2145 щодо «автоматичного» поновлення договорів оренди має застосовуватися саме з 07.04.2022 року. Схожу позицію висловило також Мінагрополітики [1].

Іншим проблемним питанням відповідної пролонгації договорів є відсутність законодавчого регулювання подальшої юридичної долі орендних правовідносин, що виникають. За загальним правилом, орендар, який належним чином виконував свої обов'язки, має переважне право на укладення договору оренди на новий строк [7]. Виникає питання, чи зберігається таке право після закінчення однорічного строку поновленого договору оренди. Якщо розглядати «автоматичне» поновлення договорів оренди як певний «надзвичайний» механізм, який покликаний був вирішити нагальні проблеми посівної кампанії 2022 року, то логічним було б збереження можливості орендаря ініціювати переукладення первісного договору оренди на новий строк, задля уникнення порушення його законодавчо визначеного права. Крім того, доцільним було б законодавчо врегулювати, на який строк можуть укладатися такі договори в частині вирішення питання щодо (не)врахування при його визначенні однорічного терміну, коли користування земельною ділянкою було поновлено автоматично.

Законом № 2145 також передбачена можливість орендарів та суборендарів сільськогосподарських земельних ділянок усіх форм власності передавати належне їм речове право іншим особам на строк до 1 року без отримання згоди власників відповідних ділянок [3]. Таке положення дозволяє вирішити питання неможливості орендаря здійснювати обробіток земельної ділянки та використання її за цільовим призначенням, зокрема, коли договір оренди був поновлений без його волевиявлення.

У травні поточного була відновлена робота Державного земельного кадастру, а також можливість здійснювати реєстраційні дії щодо нерухомого майна для визначеного переліку нотаріусів та державних реєстраторів. У зв'язку з цим частина із чинних наразі норм втратила свою актуальність. Так, ВР України у першому читанні прийняла за основу законопроект № 7636, автори якого пропонують значною мірою повернутися до звичних процедур регулювання земельних відносин. Ним передбачається відміна «автоматичного» поновлення договорів користування

сільськогосподарськими ділянками; скасування діючих заборон на проведення земельних торгів та формування с/г ділянок; надання дозволу на безоплатну приватизацію земельних ділянок (*яка наразі повністю заборонена*) власникам розташованого на них нерухомого майна або щодо ділянок, які були передані в користування до набрання чинності ЗК України. Застосування спрощеної процедури передачі в оренду ділянок для ведення товарного с/г виробництва, пропонується здійснювати виключно у випадках призупинення функціонування Державного земельного кадастру [8].

Таким чином, законодавець намагається вчасно реагувати на нові виклики, і хоча частина із прийнятих під час воєнного стану норм обмежує права власників та користувачів земельних ділянок та значно уповільнює функціонування українського ринку землі, їх існування виправдовується більш глобальною ціллю – забезпеченням продовольчої безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/>
2. Земельний кодекс : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 р. № 2145-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 р. № 2247-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>
5. Конституція України: від 28.06.1996 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA%96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Рішення Конституційного Суду України від 05.04.2001 р. у справі № 1-16/2001. Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/KS01005?an=541>

7. Про оренду землі: Закон України 06.10.1998 р. № 161-XIV.
Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>

8. Проект закону реєстраційний номер 7636. Режим доступу:
<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40167>

Наукове видання

**ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В УМОВАХ
СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ:
НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ
ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ**

*Збірка матеріалів та тез доповідей
учасників Дискусійної панелі
VI Харківського міжнародного юридичного форуму
(м. Харків, 7 жовтня 2022 року)*

Матеріали друкуються в авторській редакції
Відповідальний за випуск Д. Ю. Кондратенко
Коректор С. С. Сальчук
Комп'ютерна верстка і дизайн І. В. Москалюк

Підписано до поширення
через мережу Інтернет 23.11.2022 р.
Формат 60x84 1/16. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 7,44. Обл.-вид. арк. 5,38. Зам. № 2311

Оригінал-макет виготовлено видавництвом «Юрайт»
(Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої діяльності:
серія ДК № 4236 від 22.12.2011 р.)